

LA HISTORIOGRAFIA ROMÀNTICA CATALANA I LA SEVA INFLUÈNCIA EN ELS HISTORIADORS DEL SEGLE XX. EL CAS DEL REI PERE EL CERIMONIÓS (1319-1387)

CATALAN ROMANTIC HISTORIOGRAPHY AND ITS INFLUENCE ON THE HISTORIAN OF THE 20TH CENTURY. THE CASE OF PETER THE CEREMONIOUS (1319-1387)

GERARD PUIG GAVARRÓ*
Universitat Rovira i Virgili

Rebut: 7 de setembre de 2024 – Acceptat: 24 de març de 2025

RESUM: L'estudi analitza el discurs polític i la construcció de la imatge del rei Pere el Cerimoniós (1319-1387) que realitza la historiografia romàntica catalana del segle XIX, amb autors com Pròsper i Antoni de Bofarull i, sobretot, Víctor Balaguer. Aquesta historiografia, de caire catalanista o nacionalista, influeix enormement en prestigiosos historiadors catalans del segle XX, com Ferran Soldevila o Ramon d'Abadal, que construeixen una imatge del rei Pere distorsionada, de tons obscurs i plena de negativitat. Aquestes interpretacions historiogràfiques tradicionals del rei Cerimoniós i del Punyalet dificulten una aproximació adequada a la figura del monarca com a eix del sistema polític català medieval.

PARAULES CLAU: Pere el Cerimoniós, historiografia romàntica, Catalunya, Corona d'Aragó, nacionalisme, segle XIX.

ABSTRACT: The study focuses on the construction of the political discourse and the image of King Peter the Ceremonious (1319-1387) that carries out the 19th century Catalan romantic historiography, with historians such as Prosper and Antoni de Bofarull, and above all, Víctor Balaguer. This Catalanist or nationalist historiography greatly influences prestigious Catalan historians of the 20th century, such as Ferran Soldevila or Ramon d'Abadal, who draw a distorted image of King Peter, full of negativity and dark tones. These traditional historiographical interpretations of the Ceremonious king with his characteristic dagger make difficult to approach the figure of the monarch as the axis of the medieval Catalan political system.

(*) gerard.puig@urv.cat

KEYWORDS: Peter the Ceremonious, romantic historiography, Catalonia, Crown of Aragon, nationalism, 19th century.

1. INTRODUCCIÓ I PROPÒSIT

Segons el Nomenclàtor dels carrers i places de Catalunya, existeixen 104 adreces que porten el nom de Jaume I el Conqueridor, i tan sols 15 estan dedicats a Pere III de Catalunya i IV d'Aragó, conegut com el Cerimoniós,³⁹⁷ malgrat la importància d'aquest monarca en la història de la Corona d'Aragó. Entre altres aspectes rellevants del seu regnat, és durant el llarg govern del Cerimoniós (1336-1387) quan es conformen institucions com la Diputació del General i es comença a articular una fiscalitat d'estat per sufragar els elevats costos produïts per les constants guerres.

El present estudi parteix de la hipòtesi que aquest tractament historiogràfic diferenciat entre els dos monarques cal cercar-lo en els orígens de la formació del sistema mític³⁹⁸ català al segle XIX, quan es configuren els d'altres nacions europees.³⁹⁹ A Catalunya, en el marc de la reformulació d'una identitat historicocultural distintiva aixecada sobre el record d'un gloriós passat medieval, un seguit de literats i historiadors comencen a treballar en la creació d'un imaginari mític i simbòlic. Personatges com Joan Fiveller (Grau, 1996), Guifré el Pilós i, sobretot, Jaume I, esdevenen alguns dels punts cardinals del nacionalisme català.

A diferència del seu rebesavi, la figura de Pere el Cerimoniós serà jutjada negativament o de manera contradictòria pels autors de la Renaixença, moviment que tot i tenir el seu epicentre a Barcelona, té a Reus un altre dels seus nuclis fonamentals. Al llarg d'aquest estudi presentem la imatge del rei Pere que es desprèn de les obres historiogràfiques⁴⁰⁰ dels reusencs Pròsper i Antoni de Bofarull, i del barceloní Víctor Balaguer, amb l'objectiu de copsar l'evolució

397. Sobre el regnat del monarca, segueix essent d'obligada consulta l'estudi ja clàssic —i superat en molts aspectes— de Ramon d'ABADAL (1987). La darrera biografia del rei, amb una important actualització de la bibliografia, és la d'Ernest BELENGUER (2015).

398. Manllevo l'expressió de Magí SUNYER (2006 i 2015).

399. La bibliografia sobre aquesta qüestió és oceànica. Destaquem el recent i ben documentat estudi per al cas català i espanyol d'Angel SMITH (2019). Vegeu la Bibliografia.

400. Víctor Balaguer se situa més en el camp de la literatura que no pas de la historiografia, com és el cas d'una bona part d'autors de l'època romàntica.

historiogràfica, tant des d'un punt de vista metodològic com, sobretot, pel que fa a la construcció de la imatge del Cerimoniós. Analitzarem les causes d'aquesta construcció negativa o ambivalent del personatge —que considerem distorsionada—, i la influència que va tenir sobre els autors de les grans síntesis d'història de Catalunya del segle xx: Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila. En definitiva, es tracta de mesurar, en certa manera, l'influx de la historiografia romàntica catalana del segle xix, sovint de matriu nacionalista, en la historiografia del segle xx.

Sota la premissa que qualsevol classificació cronològica no deixa de tenir un cert grau d'arbitrarietat,⁴⁰¹ hem optat per dividir l'estudi en dos grans apartats: la *historiografia romàntica* (1833-1870) i la *historiografia positivista* (1870-1900). Per tant, des de les portes de la revolució liberal que haurà de liquidar l'Antic Règim fins al *desastre del 98*, crisi que anirà seguida de l'aparició dels anomenats *nacionalismes perifèrics*. Hem adoptat la classificació de Ramon Grau, un dels millors coneixedors de la historiografia catalana del segle xix. Grau l'estructura a l'entorn de les dues grans revolucions liberals: la de 1835, que obre la porta definitivament a l'entrada del romanticisme, reprimit fins aleshores a la vida peninsular, i la de 1868, de la qual sortirà una «reorientació positivista que no anul·la, ni de bon tros, els efectes profunds de l'anterior embranzida» (Grau, 1995: 224).

2. LA HISTORIOGRAFIA ROMÀNTICA (1833-1870)

Entre el 1770 i el 1830, les elits socials i culturals catalanes comencen a prendre consciència d'Espanya com a nació de la qual formen part (Smith, 2013: 102). L'influent hispanista francès Pierre Vilar, en el seu conegut estudi *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, relaciona aquest fet amb el ràpid creixement econòmic del Principat, visible sobretot des de la dècada de 1760 (Vilar, 2018, vol. 1: 86), i la integració econòmica de Catalunya a Espanya i al seu imperi americà. Els fabricants catalans comencen a formar part del mercat espanyol i, amb la liberalització del comerç amb Amèrica, augmenten les exportacions, fet que infon en el si de les elits catalanes el convenciment que poden prosperar dins el règim borbònic (Vilar, 2018, vol. 1: 86-89; Marfany, 2017: 100-107).

401. Sobre aquesta qüestió, i per al cas de l'edat mitjana, vegeu el darrer i lúcid assaig de Jacques LE GOFF (2016).

Mostra d'aquest «creixent sentiment identitari de pertinença a Espanya» és el fet que personatges influents, com Jaume Caresmar o Antoni de Capmany, membres de la Junta de Comerç, comencen a interessar-se per la història d'Espanya i a mostrar-se a favor del castellà com a idioma comú dels ciutadans cultivats (Smith, 2019: 51-52). En aquest sentit, és coneguda l'opinió de Capmany sobre les escasses possibilitats de la llengua catalana com a llengua moderna.⁴⁰² Segons el parer d'aquest il·lustrat, tot i que el català havia estat en èpoques pretèrites una de les llengües més importants del continent, el seu ús havia degenerat fins al punt que s'havia limitat a l'àmbit domèstic i a les converses informals (Hina, 1986: 70-73).

Malgrat aquestes apreciacions, seria un error concloure que la identitat catalana s'estava convertint en quelcom fantasmagòric (Smith, 2019: 54-55). Pervivia entre les elits del segle XVIII i principis del XIX un sentit d'especificitat cultural a partir d'un seguit d'elements com ara l'existència d'un passat singular del territori, la llengua, els costums en comú, una tradició de dret civil pròpia que implicava, entre altres, uns patrons d'estructura familiar i d'herència diferents dels dels territoris de l'antiga Corona de Castella —la institució de l'hereu—, i unes estructures socials i de la terra —emfiteusi— també específiques.⁴⁰³ A aquests trets diferenciadors, Pere Anguera, a *Els precedents del catalanisme*, n'hi afegia un altre: la persistència de la «consciència col·lectiva de formar part d'una comunitat derrotada» (Anguera, 2000: 23), afirmació que ha estat posada en dubte per Joan-Lluís Marfany (2017: 12).

S'ha datat l'origen del nacionalisme espanyol en el context de l'esclat de la Guerra del Francès i la invasió napoleònica (1808-1814), quan es produeix una exaltació de la «nació» i la «pàtria» enfront de tot allò que tingui a veure amb França (Smith, 2019: 68 i 78-79).⁴⁰⁴ Segons Anguera, la guerra «actuà de manera

402. Capmany expressa aquest pensament quan justifica la traducció al castellà del document que recull el parlament del rei Martí l'Humà a les Corts de Perpinyà de 1406, en el qual el monarca fa un elogi de la nació catalana. L'historiador i polític defineix el català com l'«idioma antiguo provincial, muerto hoy para la república de las letras y desconocido del resto de Europa», i afegeix: «(...) nos ha parecido más propio trasladar este precioso documento, que pocos leen y muchos menos entienden, vertiéndolo en lengua castellana para la universal inteligencia de los lectores». Antoni de CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (1779), citat a Grau: 2006, p. 12.

403. Una identitat catalana que s'havia anat configurant durant l'edat mitjana (SABATÉ, 2015).

404. Des d'un primer moment, es diferencia en aquest nacionalisme un vessant liberal i un de conservador i catòlic.

doble i contradictòria», ja que «per primera vegada els catalans se sentien solidaris amb el conjunt espanyol contra un enemic compartit» però, a la vegada, el conflicte alimentà també la «nostàlgia històrica» que «passà a centrar un discurs ideològic modern tot empenyent l'etnicisme cap a plantejaments més polítics» (2000: 23). Pierre Vilar, al seu torn, considerava aquest moment històric com aquell en què «la «unitat espanyola», la «unitat nacional» s'afirma millor», fruit de «la prosperitat del segle XVIII i l'associació sistemàtica de les minories perifèriques a aquesta prosperitat i a les mateixes decisions del centre peninsular», i que els esdeveniments van demostrar que no existia «necessàriament contradicció entre anticentralisme i unitat» (Vilar, 1973: 126-128). Estudis més recents insisteixen en el fet que l'existència d'una consciència d'identitat diferencial, no fou cap obstacle perquè els catalans també s'identifiquessin amb la naixent nació espanyola i participessin, sovint amb gran entusiasme —cas, per exemple, d'Antoni de Capmany—, en la resistència contra l'invasor francès i la posterior construcció d'un projecte polític col·lectiu d'abast espanyol (Smith, 2019: 65-78).⁴⁰⁵

Tal com afirmava Josep Fontana, les transformacions econòmiques i socials que es produeixen al Principat des del segle XVIII, i les lluites al voltant de la formació del nou estat liberal, condueixen al desenvolupament d'una consciència nacional que es manifesta, en primer lloc, en el terreny cultural (Fontana, 1987: 74). A partir de la dècada de 1830, una nova generació d'intel·lectuals comença a mostrar interès per la història de Catalunya i intensifica l'ús polític i literari del seu passat històric, especialment el referent a l'època medieval. És en aquests anys quan apareixen les primeres manifestacions d'una historiografia romàntica escrita en castellà, nascuda a recer de l'emergent romanticisme (Cao, 2015: 111). Sorgeix arreu de Catalunya un seguit d'estudiosos interessats a explicar aquell passat, a copsar-ne l'esplendor, per tal de servir de base a un projecte polític, social i econòmic que estan bastint en el present: «L'obsessió per donar nova forma a Espanya» a la qual es refereix Ramon Grau, que és, al capdavant, «l'aposta política dels dirigents d'una col·lectivitat regional situada a l'avantguarda de la modernització econòmica i social de la Península Ibèrica» (Grau, 1995: 239). Fet i fet, la formació de la identitat catalana moderna es realitzà en paral·lel a la de la idea d'Espanya com a Estat-nació, per paradoxal que pugui semblar aquest procés (Fradera, 2000: 673).

405. Aquests estudis segueixen la tesi del *doble patriotisme* —espanyol i català— formulada per Josep Maria FRADERA (1992).

El discurs regionalista dels romàntics catalans té, des del primer moment, el suport de les elits urbanes que, possiblement, troben en els relats reconfortants sobre un passat gloriós català i una visió idealitzada de la ruralia un cert alleujament i orgull en el context d'una realitat conflictiva, com la del present industrial modern (Fradera, 1992: 32-64).⁴⁰⁶ D'altra banda, el component regionalista del romanticisme atorga una certa legitimitat històrica, ja que posa en relleu la importància de la contribució catalana al desenvolupament de l'Estat (Smith, 2019: 141).

2.1. Una historiografia desacreditada

El desprestigi de la historiografia romàntica per part dels historiadors professionals, ja des del Noucentisme, va comportar que el seu estudi fos durant molt de temps negligit, i que el terme *romàntic* adquirís un caràcter pejoratiu, associat a la manca de qualitat científica i, fins i tot, fet servir com un insult o desqualificació. Sobre aquest aspecte, Josep Fontana adverteix lúcidament que «cada generació d'historiadors esdevé "romàntica", en el sentit despectiu de la paraula, per a la generació següent», fet que ha provocat que el mateix terme es buidi de contingut (Fontana, 1996: 10-11). En un altre estudi, Fontana recorda que, així com Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila van ser molt durs amb el tipus d'historiografia romàntica practicada per Víctor Balaguer, un jove Jaume Vicens Vives, als anys trenta del segle xx, qualificà igualment de manera despectiva la manera de fer història de Rovira i Soldevila, i assenyalà que ambdós eren *historiadors romàntics* (Fontana, 1997: 547).

Tot i les evidents mancances metodològiques d'aquesta *primera generació romàntica*, sobretot si la comparem amb els grans historiadors setcentistes com ara Jaume Caresmar o, especialment, Antoni de Capmany, cal reconèixer la contribució de Pau Piferrer (1818-1848), Joan Cortada (1805-1868), Jaume Tió i Noè (1816-1844) i la de Pròsper de Bofarull (1777-1859), a la fixació d'una mitologia i simbologia nacionals catalanes, mentre es lliuren, en paral·lel i amb total convenciment, al projecte liberal espanyol que es comença a bastir a

406. Com a historiador marxista, una de les tesis essencials de l'important estudi de Fradera és subratllar els orígens reaccionaris del nacionalisme, en aquest cas català, i insistir en les arrels conservadores i antiliberals de les classes dirigents catalanes formadores del moviment de la Renaixença cultural de mitjan segle XIX (FRADERA, 1992).

partir de 1835 (Sunyer, 2006: 16-17). Aquests primers temptejos seran recollits a mitjans de segle per Víctor Balaguer (1824-1901) i Antoni de Bofarull (1821-1892), que esdevenen dos autors fonamentals en la construcció de l'imaginari mític i simbòlic català contemporani. Ambdós autors, tot i que radicalment diferents en la seva metodologia i manera d'entendre la història, contribuïran a crear un tipus d'historiografia que serà utilitzada posteriorment pel catalanisme i el naixent nacionalisme català finisecular per passar, i influir posteriorment, als autors de les grans síntesis d'història de Catalunya de la primera meitat del segle xx: Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila (Sunyer, 2006: 26-29).

Jaume Aurell, en un dels diversos treballs que ha dedicat a l'estudi dels orígens del nacionalisme català historiogràfic, ha indicat que en el període fundacional del que anomena *historiografies nacionals* a l'àmbit peninsular, hi convergeixen tres fenòmens: el desenvolupament de l'historicisme alemany; l'expansió de la literatura romàntica, amb la seva càrrega de retorn als orígens, i el creixent rol dels liberals en el panorama intel·lectual (Aurell, 2001: 261). A Catalunya, la concepció de la història per part de l'historicisme alemany desembocarà en el positivisme, i tindrà com a representant emblemàtic Antoni de Bofarull, antítesi de l'historiador romàntic i als antípodes de Víctor Balaguer, més interessat en els mites i llegendes com a eines per bastir el discurs històric. Així mateix, les idees de Johann Gottfried von Herder i dels romàntics alemanys, segons els quals cada poble i nació té un esperit (*Volkgeist*), que s'expressa en una llengua i una cultura pròpies, també quallaran al Principat i es traduiran en un interès creixent pels orígens històrics de les tradicions nacionals (Aurell, 2001: 264).

En paral·lel, a partir de 1830, comencen a circular per Catalunya novel·les romàntiques estrangeres d'autors com Víctor Hugo o Walter Scott, que actuaran d'estímul per als escriptors (Smith, 2019: 144-145). Possiblement, l'exemple més paradigmàtic és el de Pau Pífferrer, el qual en els dos primers volums dels seus *Recuerdos y bellezas de España* (1839), escrits amb una sumptuosa prosa poètica sobre el ric patrimoni romànic i gòtic de Catalunya, representa nostàlgicament la tradició catalana i el seu món rural (Fradera, 1992: 32-48).

La combinació que du a terme Pífferrer entre relat històric i llegendari, influirà enormement en les primeres obres de Víctor Balaguer —*Bellezas de la historia de Cataluña* (1853)— i Antoni de Bofarull —*Hazañas y recuerdos de los catalanes* (1846)—, i també comportarà una «recepció acrítica de faules o recreacions històriques molt posteriors als fets de referència», element que esdevindrà el principal dèficit de la historiografia catalana fins ben entrat el segle xx

(Grau, 1995: 146-147). Segons Fradera, aquest tipus d'*historiografia romàntica* que emergeix a partir de 1830 és un gènere literari mixt, a cavall entre la literatura i la història i que, evocant més que no pas explicant episodis del passat, proposa una lectura de la història del país sustentada en una posició ideològica clarament presentista⁴⁰⁷ (Fradera, 1990: 67-69).

Durant la dècada dels anys trenta del segle XIX, especialment a partir de l'esclat de la revolució, els professionals liberals es converteixen en les elits intel·lectuals de Barcelona, vinculades a les econòmiques urbanes. Ambdós grups donaran suport al programa liberal, fet que, al seu torn, provocarà que es reproduïxin els vincles en comú (Smith, 2019: 105-106). Així, entre 1830 i 1840, un seguit de professionals liberals es comença a implicar en la defensa dels interessos dels empresaris, i alguns d'ells faran el salt a la política, com és el cas de Víctor Balaguer. Com assenyala A. Smith, les classes il·lustrades de Barcelona absorbeixen el romanticisme: Bonaventura Carles Aribau, Ramon López Soler, Joan Cortada i, en un període lleugerament posterior, el mateix Balaguer, en són alguns dels seus principals difusors, així com de les idees liberals (Smith, 2019: 106-107).⁴⁰⁸

Una conseqüència de l'impacte del romanticisme d'arrel patriòtica és l'aparició de les primeres *històries* o *biografies nacionals* arreu d'Europa (Aurell, 2001: 265). Partint d'una visió orgànica de la nació,⁴⁰⁹ esdevindran les històries oficials dels estats nació contemporanis, que les patrocinaran i fomentaran (Fontana, 1996: 10). Amb una metodologia positivista i un interès quasi exclusiu per la història política i militar, aquesta tendència es traduirà en el redescobriment dels orígens de la nació i un interès renovat pel període medieval (Sabaté, 1997: 26). La repercussió d'aquestes biografies nacionals com a gènere «historiogràfic» serà doble: d'una banda, la monopolització dels valors castellans d'èpica militar

407. Entenem el *presentisme historiogràfic* com aquella tendència que «consiste en proyectar las circunstancias del presente en el que está inserto el historiador hacia el pasado que está analizando» (AURELL, 2022: 399). Les motivacions d'aquest fet solen ser polítiques —legitimació de certs objectius ideològics del present cercant les justificacions en un passat remot. Les obres historiogràfiques que estudiem cauen totes en aquest parany.

408. Sobre el paper jugat pels intel·lectuals en la construcció del món català contemporani, vegeu CASASSAS (1999).

409. Els historiadors romàntics catalans, i especialment els de la *primera generació*, com ara Pròsper de Bofarull, identifiquen Espanya com la nació moderna, mentre que consideren Catalunya —territori de la Corona d'Aragó— l'antiga nació medieval (SMITH, 2019: 147-148).

o centralització per part del nacionalisme espanyol i, de l'altra, la formació dels sistemes mítics d'altres tradicions nacionals de la península, com la basca o la catalana, que intentaran fer front al creixent monopoli historiogràfic castellà (Aurell, 2001: 265-266). Així, enfront de la «castellanització historiogràfica» assenyalada per Jaume Aurell (Aurell, 2000b: 9), que remet a les glòries nacionals espanyoles de l'època moderna aglutinadores de la resta de col·lectivitats peninsulars, s'anirà conformant una història nacional catalana, construïda com a reacció a l'espanyola, que pretendrà realçar l'especificitat catalana i idealitzarà els forjadors de la nació, com ara Guifré el Pilós o Jaume I; institucions com el Consolat de Mar o les Corts, i moments culminants de la vida col·lectiva, com ara el naixement dels grans comtats o l'expansió cap a la Mediterrània oriental, que hauria estat tan gloriosa com l'epopeia castellana d'Amèrica i que, a més, s'hauria produït en un període anterior en el temps.⁴¹⁰

En aquesta visió de la Corona d'Aragó, segons la qual, sota el lideratge català, hauria estat la gran potència europea entre els segles XII i XIV, els historiadors romàntics atorguen una especial importància al període d'expansió mediterrània. S'exalta la figura de Jaume I el Conqueridor, el qual, gràcies a les conquestes de Mallorca i València, va assentar les bases perquè Catalunya arribés a convertir-se, en paraules de Víctor Balaguer, en «la reina del Mediterráneo» (Balaguer, 1860-1863, vol. II: 483). La forja del mite del Conqueridor i el seu regnat —època en què també es creà el Consell de Cent— passarà al segle XX. En són bones mostres el fet que el Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat el 1908, tingui com a protagonista el rei i la seva època, com també la consideració d'heroi nacional per la historiografia noucentista,⁴¹¹ o la proliferació de biografies laudatòries del monarca a càrrec d'historiadors i literats del primer franquisme, interessats a destacar-lo com un gran rei espanyol (Aurell, 2011: 710-712). Un altre element indestruïble de la recepció historiogràfica entusiasta de la figura del rei Jaume és el fet que la seva autobiografia, el

410. Miquel BARCELÓ; Borja DE RIQUER i Enric UCÉLAY-DA CAL, en un breu però rellevant article de 1982, assenyalaven que aquest plantejament havia condicionat la historiografia catalana fins als temps de Jaume VICENS VIVES (1982: 69-70).

411. El 1918, Joaquim Miret i Sans destacava el paper d'heroi-fundador de la Corona d'Aragó de Jaume I: «Ell és la veritable personalitat sintètica i representativa d'aquella especial confederació, o millor dit, unió d'estats, i en ell es troba l'excel·lent individualitat ajuntada a la col·lectivitat catalano-aragonesa en el període més rellevant i transcendental de la seva particular història» (Citat a AURELL, 2011: 710).

Llibre dels feyts, ha estat tradicionalment el relat que ha tingut més èxit entre les mal anomenades Quatre Grans Cròniques.⁴¹²

Per contra, Pere el Cerimoniós, no gaudirà de la mateixa sort. L'època que li toca viure queda lluny de les grans conquestes del segle anterior. Durant el seu regnat, anirà encadenant una guerra rere l'altra, i cap d'elles, si exceptuem la reintegració del regne de Mallorca, proporcionarà conquestes rellevants. És més, un dels grans conflictes militars que sacsejaran el seu regnat, la guerra contra Pere el Cruel de Castella, tindrà conseqüències devastadores per al territori. Si a aquest fet hi afegim que el segle XIV és un període de fams, pestes i mortaldats a tot Europa que colpegen cada cert temps la Corona, podem arribar a considerar fins i tot lògic que els historiadors romàntics valoressin de manera poc falaguera la figura del rei. De totes maneres, aquest tan sols serà un dels diversos arguments que s'esgrimiran contra el monarca. En veurem d'altres que afecten directament la seva figura i no el context en què s'insereix, que també sorgeixen de la ploma dels historiadors del segle XIX i passaran als del XX, i que culminaran en l'estudi de Ramon d'Abadal *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, aparegut el 1966.

2.2. Pròsper de Bofarull i *Los condes de Barcelona vindicados* (1836)

Tal com apunten Giovanni Cattini i David Cao, la producció que historiadors i literats elaboren als anys trenta del segle XIX, i que seguia les coordenades de l'historicisme romàntic, contribuirà de manera decisiva a la construcció del discurs de les elits polítiques catalanes i a la progressiva formació d'una identitat catalana distintiva (2014: 180). Els intel·lectuals inicien una tasca de conservació i recopilació de documents —Pròsper i Antoni de Bofarull—; la publicació de novel·les històriques ambientades en temps medievals —Joan Cortada—; la traducció de textos jurídics, com ara els *Usatges*, i la redacció d'obres d'història de la Corona d'Aragó per tal de posar a l'abast dels polítics catalans el coneixement necessari per bastir un discurs propi i lleugerament diferenciat del de la resta d'Espanya. Aquest «revival medievalitzant», tal com l'anomena Albert Ghanime (Ghanime, 2012: 205), trobà terra fèrtil a Catalunya ja que,

412. La crítica tradicional ha considerat aquestes narracions com a cròniques, fet que ha portat com a conseqüència unes interpretacions esbiaixades i descontextualitzades (SABATÉ, 2022: 325-326).

malgrat la centralització i la tasca d'uniformisme borbònics, seguia existint una consciència d'identitat històrica, jurídica i territorial pròpia construïda sobre la tradició d'un gloriós passat medieval.

Ara bé, no hem d'oblidar l'*aparent* paradoxa que aquest historicisme, cabdal en el procés de diferenciació identitària catalana, emergeix amb més força precisament en els anys clau de la consolidació i el desenvolupament de l'Estat liberal espanyol com a marc polític i jurídic de referència (Fradera, 2000: 673-674). La *primera generació de romàntics* catalans, amb Pau Piferrer, Joan Cortada i Pròsper de Bofarull al capdavant, té el seu moment àlgid durant les dècades de 1830 i 1840, i adopta en els seus escrits històrics un marc nacionalista espanyol (Smith, 2019: 116). *Los condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los Reyes de España, considerados como soberanos independientes de su Marca*, de Pròsper de Bofarull, constitueix el tret de sortida d'aquesta manera de concebre la història d'Espanya i del Principat.

Pròsper de Bofarull i Mascaró (1777-1859) publicà *Los condes de Barcelona vindicados* el 1836 —tot i que l'havia acabat el 1833—, un any després de l'esclat de la revolució liberal. Benemèrit arxiver reusenc, era director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó des de 1814,⁴¹³ membre de l'Acadèmia de Bones Lletres des de 1820, i iniciador de la nissaga d'historiadors i arxivers més important de Catalunya del segle XIX.⁴¹⁴ Format en el criticisme del segle XVIII,⁴¹⁵ pretén «reconstruir la història de Catalunya sobre una base exclusivament documental» (Grau, 1995: 225), la qual cosa ha portat a alguns autors a segregar-lo de la historiografia pròpiament romàntica i enllaçar-lo, en canvi, amb la tradició historicista d'Antoni de Capmany i Jaume Caresmar.⁴¹⁶

413. Pròsper de Bofarull també és l'iniciador el 1847 de la magna col·lecció *Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* —fins a l'any 2003 se n'havien publicat 52 volums. En aquesta sèrie trobem una quantitat important de volums de l'època del rei Pere el Cerimoniós: els processos de les antigues Corts i els parlaments de Catalunya, Aragó i València, el fogatge de mitjan segle XIV (volum XII, del 1856), o els processos polítics contra el rei de Mallorca, Jaume III (volums XXIX—XXXI, publicat ja per Manuel de Bofarull el 1866) o contra Bernat de Cabrera, conseller del rei Pere (volums XXXII—XXXIV, publicats entre 1867 i 1868).

414. La dinastia dels Bofarull dirigirà l'Arxiu de la Corona d'Aragó de manera ininterrompuda entre 1814 i 1911. Sobre el seu pensament històric, vegeu GRAU (2002).

415. Bofarull entrà en contacte amb Antoni de Capmany a Cadis, quan tots dos eren refugiats (GRAU, 2002: 123).

416. Ramon Grau destaca el «lligam tècnic de Pròsper de Bofarull amb la historiografia del XVIII» (2002: 125), i qualifica la seva obra de «text pericial» (1999: 47). El 1913, Antoni

Bofarull basteix una obra erudita, on demostra un gran coneixement i domini de la documentació reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però d'estil aspre i feixuc. El resultat és un esquelet cronològic i genealògic de les dinasties reials de Catalunya obert a futurs perfeccionaments i esmenes. Considerada per Josep Fontana com «la primera temptativa de divulgar la història catalana» (1997: 541) —idea secundada per Pere Anguera, per a qui l'obra de Bofarull representa «la primera pedra de la represa historiogràfica nacional», junt amb les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes* de Fèlix Torres Amat (2000: 133-134) —, *Los condes de Barcelona vindicados* és també una reivindicació de la plena inserció dels comtes de Barcelona dins la genealogia reial hispana, fet que, en opinió de Marfany, culmina en «el tierno renuevo de la contrariada e inocente D.a ISABEL II de las Españas» —dit d'una altra manera, «que Guifré el Pilós és tan espanyol com don Pelayo» (2003: 641-642).

L'autor reconstrueix la genealogia dels comtes de Barcelona i deixa clara la «voluntat d'incorporar la tradició històrica catalana a la construcció de l'explicació de l'Espanya contemporània» (Ghanime, 2012: 207). El relat genealògic de Bofarull enllaça els temps de Guifré el Pilós amb els d'Isabel II, en aquells dies encara menor d'edat i necessitada de legitimació. Així, el que Pròsper de Bofarull reivindica per als comtes de Barcelona és el seu caràcter de «protagonistes *a part entière* de la història d'Espanya» (Marfany, 2018: 26). De totes maneres, la importància de l'estudi per a l'objecte d'aquest article rau en el fet que proporcionà l'esquema bàsic que posteriorment utilitzaren romàntics com Pau Pífferrer o Víctor Balaguer per crear unes històries que superaran la tasca erudita i descriptiva de Pròsper de Bofarull (Ghanime, 2012: 207-208).

A l'apartat *Razón de la obra*, Bofarull subratlla que el Principat —que ell identifica amb el «Marquesado de Barcelona»— té un passat com a entitat política independent, tot reivindicant el paper transcendental que el casal de Barcelona i la Corona d'Aragó han tingut en la construcció d'Espanya (Bofarull,

Rubió i Lluch posava sobre la taula la discontinuïtat entre Pròsper de Bofarull i la generació pròpiament romàntica representada per Pau Pífferrer, Víctor Balaguer i Antoni de Bofarull, i destacava la solidesa de l'obra: «Y aunque en algunas de sus partes se presentan grietas y en otras se hacen hoy necesarias adiciones que la acompleteen, todavía es guía segura y fundamental para los modernos historiadores de nuestro Principado» (1913: 122). Al seu torn, el seu fill, Jordi Rubió i Balaguer, afirmava a mitjan segle xx que Pròsper de Bofarull «tancà el cicle de l'erudició diplomàtica a Catalunya, que seguia la tradició del segle XVIII » (1962: 291).

1836, vol. 1: 2). Així doncs, com queda clar ja des de les primeres pàgines, *Los condes de Barcelona vindicados*, lluny de ser una simple obra d'erudició, posseeix una clara i diàfana intencionalitat política o ideològica (Cao, 2015: 112). Bofarull remarca el paper fundador de Guifré el Pilós i els seus descendents, forjadors d'un Principat independent que, segles després, forma part d'Espanya («Este pequeño Estado independiente, que así como los demás de igual clase que nacieron entonces en la Península, ha venido á ser una de tantas provincias de la Monarquía continental Española, que las abraza hoy todas» (Bofarull: 1836, vol. 1: 6). Al final de la introducció, i després de dedicar l'obra al rei Ferran VII i mostrar gran respecte i reverència per la reina Maria Cristina, Bofarull expressa la voluntat que la seva obra contribueixi «á la rectificación de algunos de los pasages de la Historia general de España y particularmente de la de Cataluña nuestra Patria» (Bofarull, 1836, vol. 1: 12).

La figura del rei Pere el Cerimoniós: la fixació dels tòpics

Tot i que a l'hora de valorar el regnat de Pere el Cerimoniós, Bofarull, que no té en compte els aspectes econòmics, demogràfics o socials del període, és molt optimista,⁴¹⁷ *Los condes de Barcelona vindicados* esdevé el canemàs a partir del qual la historiografia romàntica fixarà els tòpics sobre la figura del monarca: la seva crueltat, els freqüents atacs de còlera, el punyal que sempre l'acompanya i el gust per la cerimònia i l'etiqueta.

Bofarull afirma que el rei «fue bajo de estatura, de genio violento y harto colérico»,⁴¹⁸ tot i que també «atento, político, curioso y valiente, de ideas caballerescas, muy dado a las letras, gran astrólogo y alquimista y uno de los mejores

417. La valoració excessivament positiva que realitza Bofarull del regnat del Cerimoniós es basa en tres aspectes: les expedicions militars terrestres i marítimes; els dictàmens de pragmàtiques, lleis i ordinacions; i l'embelliment i modernització de Barcelona amb la construcció «de establecimientos utilísimos, archivos, fuentes, muros, templos, astilleros, armerías y con muchos edificios públicos que subsisten aun y son la admiración de los inteligentes nacionales y extranjeros» (1836, vol. 2: 281-282).

418. Una mostra del caràcter colèric del rei Pere que aporta Bofarull és la bufetada que va clavar en públic a les Corts de 1384 a la seva filla Joana, nascuda del primer matrimoni del Cerimoniós amb Maria de Navarra, pel suport que la infanta va donar al seu marit, el comte Joan I d'Empúries, enfrontat amb el rei, el seu cosí, des de 1381. Sembla que aquesta humiliació pública hauria causat la mort de Joana pocs dies després (1836, vol. 2: 274). El fet també el recull Ernest Belenguier en l'última biografia del rei Pere (2015: 266).

trovadores de su siglo».⁴¹⁹ Així mateix, incideix en la coneguda vessant escriptora del monarca, que «dejó escritas varias poesías, su crónica, las ordenaciones para la conservación y arreglo de su Real Archivo diplomático que conserva las actas de sus ascendientes y descendientes» (1836, vol. 2: 271). Finalment, explica el motiu dels dos sobrenoms amb els quals ha passat a la història. Primer, el de Cerimoniós, ja que «fijó la etiqueta, destinos, atribuciones, y demás de su corte, con todo el ceremonial de la coronación de los reyes y reinas de Aragón». En segon lloc, el del rei del Punyalet: «Vulgarmente en Cataluña fue conocido por D. Pere del Punyalet, en razón de que llevaba siempre colgada esta arma de la pretina con que derramó su sangre en el acto de desgarrar los célebres privilegios de la odiada Unión» (1836, vol. 2: 272).

Els tòpics que conformen aquest retrat ambivalent de Pere el Cerimoniós es fonamenten en el text cronístic del monarca. A la *Crònica* del rei se'n narra com el 1347 a les Corts de Saragossa, davant dels estaments eclesiàstic, nobiliari i ciutadà, i un cop derrotada militarment la Unió aragonesa, el monarca crema les seves escriptures i privilegis i, en un atac d'ira, trosseja i trenca el segell dels unionistes amb el seu petit punyal (*Crònica*, 2014, IV, 49: 280-281). Pel que fa a la seva crueltat, en un altre moment del discurs cronístic el rei castiga terriblement els unionistes revoltats valencians fent-los beure el metall fos de la campana que sonava perquè aquests es reunissin (*Crònica*, 2014, IV, 60: 287). Per tant, la imatge que ens ofereix Bofarull en l'obra que constitueix el punt de partida de la historiografia romàntica, és producte d'una lectura esbiaixada fruit de considerar el text cronístic del rei Pere com una imatge acurada o ajustada del seu regnat. És evident, que aquest discurs cronístic del monarca està compost tant d'allò que diu i que vol que se sàpiga com també del que no diu o del que diu d'una manera distorsionada.⁴²⁰

419. Per tal de demostrar la *vessant trobadoresca* del rei, Bofarull inclou les *Cobles fetes per lo senyor rey* dirigides al seu fill Martí —el futur Martí l'Humà—, en aquells dies de 1378 rei de Sicília (1836, vol. 2: 272-273).

420. Desenvolupo amb deteniment aquest aspecte en el capítol quart de la meua tesi doctoral inèdita (PUIG, 2020: 179-277).

2.3. Víctor Balaguer i la *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1863)

A partir de 1850, la intel·lectualitat romàntica comença a adoptar una posició més crítica respecte de les relacions entre Catalunya i Espanya (Smith, 2013: 107). Els autors del que anomenem *segona generació romàntica*, com Víctor Balaguer i Antoni de Bofarull, a diferència dels de la generació anterior,⁴²¹ que celebraven la «unificació» espanyola, se centren en aspectes com ara la diversitat d'Espanya, a la vegada que comencen a qüestionar un país que consideren que s'havia forjat sota l'hegemonia de Castella i discriminant Catalunya (Cao, 2015: 113-114). Aquest augment de la insatisfacció dels intel·lectuals catalans respecte del desenvolupament de l'Estat espanyol es produeix en el context del conflicte polític entre les elits econòmiques i els actors polítics i culturals catalans, d'una banda, i el govern central, de l'altra (Smith, 2019: 187-237). Aquest mar de fons influirà en la feina dels historiadors i es traduirà, per al cas que ens ocupa, en interpretacions sobre la figura del rei Pere el Cerimoniós i el seu regnat en què la «fatal» influència d'una Castella amenaçadora hi tindrà un paper rellevant.

Víctor Balaguer i Cirera (1824-1901), polític, poeta, assagista i dramaturg,⁴²² però en cap cas historiador professional, és el representant per antonomàsia de la historiografia romàntica.⁴²³ A ell li devem la primera sistematització

421. Seguim el model generacional plantejat ja per Jaume Vicens Vives, que agrupa els diversos moviments intel·lectuals a Catalunya a partir de 1833 en generacions successives, que anomenem *primera*, *segona* i *tercera generació romàntica*. La primera, o *generació romàntica*, estaria formada per Pròsper de Bofarull, Pau Piferrer, Joan Cortada, Jaume Balmes, Jaume Tió i Noè, Manuel Milà i Fontanals i Joaquim Rubió i Ors. La segona, o *generació flouresca*, per Víctor Balaguer, Antoni de Bofarull i Joan Mañé i Flaquer al capdavant. I la tercera, o *generació de la Renaixença*, per Jacint Verdaguer, Emili Vilanova, Josep Pin i Soler, Narcís Oller, Josep Coroleu, Antoni Aulèstia, i el bisbe Torras i Bages (VICENS, 1980, p. 195-205). Creiem, com apunta Angel Smith, que Vives, tot i subratllar la continuïtat entre la primera i la segona generació, infravalora fins a quin punt la primera estava compromesa i subordinada al projecte polític de l'Estat liberal espanyol (SMITH: 2019: 149).

422. Va ser un dels impulsors de la «restauració» dels Jocs Florals el 1859, principal certamen promocional de la llengua catalana (CATTINI i CAO, 2014: 185) i, en la seva joventut, va escriure obres de teatre de tema històric, seguint els postulats romàntics del moment, amb Guifré el Pelós o Joan de Serrallonga com a protagonistes (GRAU, 1999: 48).

423. BALAGUER reconeix la seva poca preparació historiogràfica al proemi del primer volum de la *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*: «Ardua y difícil es la empresa, temeraria sin

de la història política de Catalunya: *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, publicada en cinc volums entre 1860 i 1863, i destinada a un públic ampli, que és la primera gran obra de síntesi des dels *Anales de Cataluña* de Narcís Feliu de la Peña de 1709⁴²⁴ (Grau, 1999: 49). L'èxit popular de l'obra serà immediat i durador i anirà en paral·lel a una condemna generalitzada per part del món acadèmic, que retraurà a Balaguer una metodologia historiogràfica deficient, amb excessiva inclinació pels mites i llegendes (Grau, 1995: 230-233; 2001: 30). Seguint Grau, la monumental obra balagueriana suposà la derrota de l'escola acadèmica del segle XVIII, amb una manera de treballar fonamentada en l'acumulació de monografies, la depuració crítica de les aportacions i el treball grupal, i el triomf de l'escola romàntica, basada en la recreació sentimental, dramàtica i personalitzada del passat col·lectiu.

La *Historia* de Balaguer presenta, igual que tota la historiografia romàntica catalana, greus dèficits conceptuals i metodològics: l'abús de les llegendes⁴²⁵ com a «material revelador del caràcter del poble» (Grau: 2004: 153) i l'habitual caiguda en la trampa de la història-justificació, darrer aspecte, aquest, íntimament lligat a les intencions polítiques de la producció històrica balagueriana. L'obra porta un subtítol d'allò més eloqüent: «Escrita para darla a conocer al pueblo recordándole los grandes hechos de sus ascendientes en virtud de patriotismo y armas y para difundir entre todas las clases el amor al país y la memoria de sus glorias pasadas» (Balaguer, 1860, vol.1: 186), que posa de manifest la finalitat patriòtica de l'obra i la funció social de la historiografia segons el criteri de

duda en quien como yo tiene adquiridos tan pocos merecimientos para intentarla» (1860, vol. 1: 9). És possible, però, que ens trobem davant d'una *captatio benevolentiae*, tenint en compte que Balaguer és essencialment un escriptor. D'altra banda, s'ha de remarcar la denúncia inequívoca que ve a continuació, molt possiblement dirigida al seu rival Antoni de Bofarull: «Personas bajo todos conceptos más autorizadas que yo deberían haberla emprendido» (1860, vol. 1: 9). Com apunta Ramon GRAU, l'obra històrica més important de Víctor Balaguer es presenta «com una resposta a la desiderata de la comunitat acadèmica» (2001: 30).

424. Antoni RUBIÓ I LLUCH destacava, en referir-se a la *Historia* de Balaguer, que «Desde Feliu de la Peña, a principios del siglo XVIII, no había producido nuestra historiografía unos nuevos anales de Cataluña, con el sentido hondamente catalanista, que han tenido todos nuestros analistas generales» (1913: 130).

425. Pel que fa a l'ús de material llegendari, la gran majoria dels romàntics de segona i tercera generació que acudiran als Jocs Florals durant la segona meitat del segle XIX, cercant glòria literària i prestigi patriòtic, utilitzaran la *Historia* de Balaguer com a repertori de temes i d'interpretacions històriques (GRAU, 1995: 230).

Balaguer.⁴²⁶ D'una banda, arribar i instruir les classes populars a través d'un llenguatge clar i amè, allunyat de les denses, enfarfegades i feixugues disquisicions dels acadèmics i erudits (Ghanime, 2016: 267).⁴²⁷ De l'altra, la defensa d'un model federal per a l'Estat espanyol, i presentar la Corona d'Aragó com una experiència històrica que Espanya hauria de considerar a l'hora d'articular-se (Anguera, 2001: 916-918; Fradera, 2000: 684; Grau, 2004a: 151; Serra, 1989: 35-40).

Balaguer defineix Espanya com «un compuesto de diversas nacionalidades», que hauria de regir-se per un sistema confederal «bajo esta o aquella forma de gobierno, que esto poco hace al caso, aunque siempre contraria a la centralización, que es la muerte política de España» (Balaguer, 1860, vol. 1: 12). La historiografia ha coincidit a assenyalar Balaguer com un dels grans exponents de la utilització política de la història, en aquest cas al servei d'un programa liberal progressista i descentralitzador, que pretén conformar una alternativa al model d'Estat centralista i uniforme implantat pels liberals moderats en el període isabelí (Ghanime, 2012: 211-213; Grau, 2004b: 54-68). Els elements fonamentals del seu discurs historicopolític són els següents: una visió plural del passat peninsular; una valoració positiva del model que ell considera confederal de la Corona d'Aragó; una contundent vindicació de la història de Catalunya, i una exaltació del sistema constitucional català antic. Es tracta, en definitiva, d'un ideari, «amb evidents implicacions polítiques que entrellaçava els conceptes de llibertat, progrés i descentralització política» (Cao: 2015: 114).

Tot i que, tal com han subratllat Eva Serra (1989: 38) i Pere Anguera (2001: 919), la fidelitat a Espanya de Balaguer admet pocs dubtes, fet que es tradueix en què, tot i queixar-se que el paper de Catalunya en la construcció d'Espanya pràcticament no és tingut en compte pels historiadors castellans, la seva solució

426. En el primer capítol, Balaguer afirma que «De seguro que nunca había existido en Cataluña un anhelo tan vivo por conocer su historia, ni en la juventud un deseo más ardiente por saber el pasado de este heroico país» (1860, vol. 1: 9). I clou el llibre amb una clara defensa, adreçada als seus crítics, de la seva manera de fer i concebre la història: «Sírvale de memorial para el crítico la idea de que esta obra no se ha escrito para los doctos, sino para el pueblo, para encarnar más y más a Cataluña, para darle a conocer los grandes hechos de sus ascendientes en virtud de patriotismo, y para difundir entre las clases más faltas de medios el amor al país y la memoria de sus glorias pasadas» (1863, vol. 5: 842).

427. Com diu Albert Ghanime, la gran virtut de l'obra de Balaguer és que va ser un producte comercial fruit d'un llenguatge i un estil clars i també del fet que va aparèixer per entregues, com si es tractés d'un producte literari (2016: 267).

consisteix simplement a dotar de més espai Catalunya i la Corona d'Aragó en el relat hispà, i remarcar-ne la importància (Smith, 2019: 116). Cal recordar, i aquest fet és especialment rellevant, que una de les claus de l'obra balagueriana és precisament la contraposició entre la història de Catalunya i la història de Castella.⁴²⁸ Com apunta Josep Maria Fradera, l'exemple balaguerià s'explica per la frustració política que hauria originat en el si de diversos sectors del liberalisme progressista català, el moderantisme adoptat pel govern espanyol a partir de la dècada dels quaranta, fruit dels rebomboris i convulsions del període 1835-1845, que van tensar extremament la idea d'un patriotisme espanyol comú entre tots els liberals enfront de l'apropiació creixent d'aquest patriotisme per part dels liberals de cultura castellana (2000: 685-686).

La visió ideologitzada del passat suposarà per a Balaguer l'enfrontament amb els historiadors continuadors de l'obra de Juan de Mariana (1536-1624), que identifiquen el subjecte Espanya, existent des de temps immemorials, tan sols amb Castella, i que, a través de la *Historia de España* de Modesto Lafuente (1850-1867), adaptaran el vell discurs del teòleg jesuïta castellà als paràmetres polítics del liberalisme moderat (Grau, 2004: 154). Per contra, la concepció de la història balagueriana és una manera d'entendre la història de Catalunya que implica la creació d'un seguit d'arquetips que seran recollits i utilitzats per la historiografia nacionalista del segle xx i que incideixen en la tasca destructiva de les llibertats catalanes per part de l'Espanya centralista (Aurell, 2001: 268).

Un d'aquests tòpics és la visió fatalista del Compromís de Casp,⁴²⁹ amb el qual la historiografia catalanista posterior s'hi acarnissarà, ja que porta com a conseqüència l'entronització a la Corona d'Aragó d'una dinastia castellana,⁴³⁰ de

428. «Castilla es España para los historiadores generales (...) y escriben muy satisfechos la historia de Castilla creyendo escribir la de España. Es un grave error. La España es un compuesto de diversas nacionalidades. Hoy son provincias los que, hace pocos siglos aun, eran reinos y naciones» (BALAGUER, 1860, vol. 1: 11-12).

429. Escriu Balaguer sobre l'elecció de Ferran d'Antequera: «Se ha querido suponer, particularmente por antiguos cronistas castellanos, que fue recibida esta declaración con grande entusiasmo y aplauso, pero basta leer estas palabras de Zurita para comprender lo contrario: «No fue tan general el regocijo de este acto (...) públicamente se comenzaron a quejar y murmurar que hubiese sido preferido en la sucesión un príncipe extranjero teniéndolos naturales y de legítima sucesión»» (Balaguer, 1862, vol. 3: 427).

430. El gran rival de Balaguer, Antoni de Bofarull, plasmà literàriament la teoria de la decadència del segle xv català atribuïda al canvi de dinastia de 1412 a través de la seva novel·la històrica *L'orfeneta de Menargues o Catalunya agonitzant* de 1862 (GRAU, 1999: 50).

tradició més autoritària i predisposada a liquidar les llibertats catalanes (Aurell, 2001: 268; Fontana, 1997: 544; Grau, 2002: 130-136). L'elecció de Ferran d'Antequera, de la dinastia dels Trastàmara, també pot haver influït, tot i que de manera indirecta, en la imatge negativa que ens ha arribat del seu avi, Pere el Cerimoniós. Aquest havia negociat el casament de la seva filla Elionor d'Aragó amb Enric de Trastàmara, futur rei de Castella, en el marc del joc d'aliances diplomàtiques i negociacions que va dur a terme durant la guerra civil castellana (1351-1369), paral·lela a la guerra dels dos Peres (1356-1375). El casament (1375) se celebrà en el marc de la signatura d'una pau duradora, molt buscada pel monarca de la Corona d'Aragó, amb el successor del *Cruel* (Belenguier, 2015: 213-214; Ferrer Mallol, 2005: 494-500). Per tant, no és descartable que la historiografia que contempla el desenllaç de Casp com una catàstrofe, consideri el rei Pere un culpable indirecte de l'entronització d'una dinastia castellana a la Corona d'Aragó i, en conseqüència, l'inici d'una suposada decadència que culminaria dramàticament l'any 1714.

Un dels mites derivats de la concepció de la història de Catalunya des d'un punt de vista catalanista, que ja es comença a apuntar amb Balaguer i serà àmpliament desenvolupat per la historiografia a partir de les darreres dècades del segle XIX, és el que Magí Sunyer anomena *el mite democràtic* (2006: 146), és a dir, la contraposició entre unes institucions catalanes medievals democràtiques i unes institucions castellanes absolutistes. El mateix Balaguer, en el proemi de la seva *Historia*, afirma que Catalunya ha gaudit de «seis siglos de libertad constitucional como no la tiene mejor la misma Inglaterra que pasa por ser el templo de la libertad constitucional de Europa» (1860, vol. 1: 13), mentre que en un assaig publicat el 1858 afegeix, anacrònicament, que «puede decirse de los catalanes que su libertad civil y su libertad política nacieron con ellos, y admira y sorprende ver la constancia con que este pueblo ha guardado y defendido por espacio de tantos siglos sus instituciones constitucionales, venerándolas y conservándolas puras e intactas» (1858: 120).

En una obra anterior, i amb un títol clarament deutor de Pau Píferrer, *Bellezas de la historia de Cataluña*⁴³¹ (1853), Balaguer presentava l'estructura d'un curs complet de la història del Principat, encapçalat per una cronologia tributària de *Los condes de Barcelona vindicados* de Pròsper de Bofarull (Grau,

431. Resulta interessant recordar, com ens diu Josep Fontana, que amb llibres com aquest, i no a l'escola, va aprendre història de Catalunya la generació de mitjan segle XIX (1997: 545).

2001: 30), en què fixà la promulgació dels Usatges al segle xi com els inicis de les llibertats catalanes, que tindrien la seva traducció en les Corts, anteriors en el temps a les angleses i castellaness⁴³² (1853: 9-16). Aquesta estima per la llibertat, diu Balaguer, aniria íntimament unida a l'esperit del poble català, el *Volksgeist*. En conseqüència, els successius monarques de la Corona d'Aragó haurien respectat sempre les lleis i les llibertats que, així, estarien sempre assegurades en ser fruit d'un *pacte*, d'un contracte, entre el rei i el poble: «En nuestro libre país teníamos reyes que reconocían públicamente los límites de su autoridad, y se envanecían de no tener las facultades omnímodas de otras soberanías» (Balaguer, 1858: 33; vegeu també Baydal, 2015: 273). En aquest sentit, per a Balaguer, seguint els *Anales* de Feliu de la Penya, els moments més gloriosos de la història catalana serien els tres aixecaments armats de les institucions públiques locals contra el poder absolutista i tirànic d'alguns dels reis de l'època moderna: el del segle xv contra Joan II, el del xvii contra Felip IV i el de principis del xviii contra Felip V (Grau, 2004: 156).

Tal com advertí Jaume Vicens Vives, els historiadors romàntics confonen les *llibertats* de les quals parlen en referir-se al període medieval amb els *privilegis*, és a dir, «l'existència efectiva d'una sèrie de condicions jurídiques senyorials o urbanes, privilegiades». Privilegi, com observà Vives en una de les seves obres més programàtiques, *Notícia de Catalunya* (1954), «no vol dir, precisament, llibertat ni tampoc llibertats». Cal entendre el concepte de *llibertat* com el procés de limitació del poder regi per part dels estaments, que pretenen mantenir els seus privilegis de classe (2013: 157).⁴³³ Foren les Corts les que s'encarregaren de contestar incessantment el poder d'un monarca que, en el cas de Pere el Cerimoniós, necessitat de recursos crematístics, i de manera molt especial durant la guerra dels dos Peres, es veié obligat a negociar amb els tres braços i a concedir-los una sèrie de privilegis a canvi que aquests, amb una lentitud que exasperà sovint el rei, acabessin atorgant diners i soldats (Abadal, 1987: 261-277; Martín, 1991: 148-151⁴³⁴). Pere el Cruel de Castella, per contra, pràcticament

432. Els Usatges ja havien estat reivindicats el 1834 pel diari progressista *El Catalán* com a instrument de justificació dels límits del poder polític de la nova monarquia constitucional, en una lectura clarament presentista del passat medieval català (GHANIME, 2012: 208-209).

433. Sobre els conceptes de llibertat medieval i pactisme en Jaume Vicens Vives, vegeu AURELL (2000a) i BAYDAL (2015: 280-289).

434. José Luis Martín parla d'una «sumisión del monarca a las Cortes» en el context de la guerra amb Castella i remarca «la falta de poder del monarca para conseguir que las Cortes le

no convocà Corts, per les quals, en paraules de Julio Valdeón, «evidenció un indudable desprecio» (1991: 346). Tanmateix, com recorda el mateix Valdeón, «para comprender el papel real desempeñado por las Cortes hay que tener en cuenta, básicamente, las circunstancias históricas concretas y no una supuesta naturaleza jurídica permanente de la institución» (Valdeón, 1991: 345). En síntesi, no es pot caure en la visió generalista que identifica *per se* i *ad tempore* unes Corts catalanoaragoneses amb una major importància i contundència dels estaments, i unes de castellanes amb un poder absolut del rei.

Pere el Cerimoniós a l'obra de Balaguer: abundància de tons negatius i la nefasta influència d'Elionor de Castella

La suposada organització democràtica catalana medieval i els límits que imposà a l'autoritat règia arrelaren de manera molt profunda, fins a convertir-se en un tòpic en el si de l'imaginari catalanista que s'estava forjant a partir de la segona meitat del segle XIX. En un cas evident de presentisme historiogràfic, la literatura vuitcentista recorre al *mite democràtic*, i a interpretar aquella organització política medieval com una mena de «primerenca monarquia constitucional» en moments conflictius, quan l'autoritat reial pretengui excedir-se en les seves atribucions (Sunyer, 2006: 146-147). Tanmateix, les agressions als «drets i les llibertats del poble» no les du a terme cap pèrfid rei castellà, sinó que tenen un clar protagonista: el rei Pere el Cerimoniós, caracteritzat pels historiadors romàntics com un criminal incapaç de respectar cap dret i que anteposa el bé comú, volgudament confós amb el bé privat, a qualsevol altre aspecte (Sunyer, 2006: 157).

Per a autors com Balaguer, el rei Pere és el primer monarca de la Corona d'Aragó que encarna una mena de *sistema preestatal*, precursor de les grans monarquies absolutistes de l'edat moderna. És, en definitiva, el monarca amb menys atributs feudals, de vocació autoritària, com ho demostra amb la sagnant repressió de revoltes com ara la de les unions aragonesa i valenciana, que narra de manera detallada (*Crònica*, 2014, IV 1-67: 250-291). Insistim que considerem

den urgentemente la ayuda que solicita o para que le permitan gastar el dinero donde sea más necesario. Pese a las angustiosas peticiones de ayuda, las Cortes siguen el proceso normal y toman su tiempo para evitar que las urgencias den a pasar por alto u olvidar los fueros y privilegios» (1991: 149).

aquestes interpretacions com el fruit d'una lectura al peu de la lletra i, per tant, errònia del discurs cronístic del rei, que mai es pot considerar com una font d'informació acurada del seu regnat.

Si la imatge que ens oferia Pròsper de Bofarull del Cerimoniós era ambivalent, el retrat que en fa Balaguer, tot i que segueix la seva estela, aprofundeix i amplia els aspectes negatius del monarca, el principal dels quals és el de la *crueltat* que, tot i ser inferior, diu Balaguer, a la del seu contemporani Pere *el Cruel* de Castella, no es tracta d'un aspecte dels quals els catalans se'n puguin enorgullir (1862, vol. 3: 139). Partint de la descripció de Bofarull que, segons Balaguer, «le juzga con demasiada benevolencia», l'autor barceloní dubta que fos un monarca savi, polític, gran astròleg, alquimista, d'idees cavalleresques i un dels millors trobadors del seu segle (Bofarull, 1836, vol. 2: 271). Per contra, considera que «De todo esto tuvo un poco, pero no, en mi pobre concepto, con la perfección y excelencia que el citado autor [Pròsper de Bofarull] supone». Balaguer incideix en la crueltat del rei: «El puñal es una verdadera significación de toda su vida, solo que tomó diversos nombres según las ocasiones, y fue indistintamente puñal, veneno, plomo derretido, jaula de hierro, persecución o cuchilla de verdugo según fueron las víctimas», que segons l'autor foren els seus germanastres, els infants Ferran i Jaume, els unionistes revoltats de València, el rei Jaume de Mallorca, el seu gendre el comte d'Empúries i el conseller Bernat de Cabrera (Balaguer, 1862, vol. 3: 269-270).

Balaguer va repassant, una per una, les atribucions que del rei fa Pròsper de Bofarull, per tal de matisar-les o desmentir-les: «D. Pedro pudo ser grande, sabio, político, guerrero, como han dicho algunos, pero no hay duda que fue también refinadamente hipócrita, bárbaramente cruel en ocasiones, mal hijo, mal hermano y mal padre» (1862, vol. 3: 270). Si Bofarull considerava que en política exterior, els resultats del regnat del Cerimoniós eren força positius, la valoració de Balaguer és totalment oposada: «Comprometió a la nación trájéronla el hambre, la miseria y la peste en muchas ocasiones [guerra dels dos Peres⁴³⁵]; no olviden que si adquirimos Mallorca y Rosellón, fue a costa de una maldad [reincorporació del regne de Mallorca amb un tripijoc legislatiu⁴³⁶]; no olviden que cuando el Ceremonioso subió al trono, las barras de Aragón eran señoras del Mediterráneo y cuando bajó de él había firmado con Génova una

435. Narrada a la *Crònica* personal del rei (2014, VI: 1-63, 327-399).

436. *Crònica* (2014, III: 1-208, 122-250).

paz que las Cortes de 1383 llamaron deshonrosa y funesta». I acaba: «Y no olviden, por fin, que junto al sabio se ve al fratricida, al parricida junto al político, al cruel junto al guerrero, al tirano junto al grande» (1862, vol. 3: 270-271).

Fals, hipòcrita, irat, violent, recelós, venjatiu, ingrát, feroç, tirà, cruel («Se dice que fue menos cruel que el de Castilla. Lo que yo creo es que el castellano fue cruel con franqueza y el nuestro cruel con hipocresía» (Balaguer, 1862, vol. 3: 272), són alguns dels epítets que li dedica Balaguer. També menysprea l'estil literari de la seva crònica: «Realmente notable bajo el punto de vista histórico, pero que no es ningún modelo literario, siendo muy inferior a la de D. Jaime», i «sus *Ordinaciones*, que ya hemos visto ser copia y plagio de las leyes palatinas de D. Jaime de Mallorca» (1862, vol. 3: 271).

Cercant les causes d'aquell capteniment del rei, Balaguer creu trobar-les en la relació amb la seva madrastra, Elionor de Castella, filla de Ferran IV i segona muller d'Alfons el Benigne. Així, «las injusticias que halló en su madrastra D.a Leonor despertaron en su corazón instintos de odio y de soberbia» (1862, vol. 3: 136). Aquesta afirmació és rellevant, perquè intenta demostrar que els períodes decadents de la història de Catalunya són culpa de la ingerència política de Castella. Seguiran aquesta línia la resta d'historiografia romàntica i la posterior catalanista i nacionalista que podem fer arribar fins a Vicens Vives i possiblement més enllà.⁴³⁷

L'escena, reproduïda per un gran nombre d'historiadors de totes les tendències, en la qual la reina Elionor, irada contra les amenaces dels unionistes valencians, contesta entre gemecs al seu marit que «esto non consentiría el rey Don Alfonso de Castella, hermano nuestro, que él no los degollase todos» (Crònica, 2014: I, 48, 80), i Alfons el Benigne li respon que «el nostre poble és franc, e no és així subjugat com és lo poble de Castella, car ells tenen a nós com a senyor, e nós a ells com a bons vassalls e companyons» (Crònica, 2014, I, 48: 81), ha estat reiteradament utilitzada per demostrar els suposats sentiments de llibertat del poble valencià —i, per extensió, del català, afegiria—, i com aquests se sabien mantenir i defensar enfront de la monarquia (Baydal, 2011: 216-217). També, per demostrar la concepció divergent del poder de la reialesa entre la Corona d'Aragó i la

437. A *Notícia de Catalunya*, Vicens Vives critica aquesta manera d'interpretar la història de Catalunya que ell considera, amb la seva habitual modèstia, que és la que haurien dut a terme tots els historiadors anteriors a ell, inclosos Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila, i que passaria per ser una historiografia eminentment política i victimista (2013: 232).

de Castella. Aquesta visió serà heretada per bona part de la historiografia catalana del segle xx. Ferran Soldevila, un dels grans historiadors catalans contemporanis, al·ludeix a aquest passatge en la seva *Història de Catalunya*: «Escena colpidora que ens mostra ben al viu la divergent concepció de la reialesa i de la ciutadania en ambdós pobles, i que pren un relleu de tràgica exemplaritat quan considerem aquesta reina forastera [Elionor de Castella], ara enyorívola de la sagnant repressió que el rei de Castella hauria fet, i que era cridada a morir, en presó castellana, per l'ordre despòtica d'un rei castellà» (1934, vol. 1: 340).

Deixant de banda l'errònia concepció del terme *llibertat*, a la qual ja hem fet referència, es posa de manifest un cop més l'error que comet la historiografia romàntica i la posterior nacionalista d'interpretar al peu de la lletra el discurs cronístic del rei, sense tenir-ne en compte el context. Si considerem que Pere el Cerimoniós comença a idear el fet de deixar un testament polític del seu regnat en forma de crònica a principis de la dècada de 1350, i que possiblement vers el 1355 hauria esbossat el primer, el segon i potser també el tercer capítol,⁴³⁸ aquests s'emmarquen en l'enfrontament bèl·lic amb Pere el Cruel, que, segons Maria Teresa Ferrer Mallol, serà la guerra «més destructora i sanguinària que sofrí la Corona catalanoaragonesa» (1987: 445). És un moment en què la rivalitat de la Corona d'Aragó amb la de Castella per l'hegemonia peninsular es troba en un dels seus punts més candents i, per tant, és lògic que la imatge que es desprengui dels representants castellans s'articuli a partir de la clàssica contraposició entre les virtuts del bon governant i els defectes del seu adversari, i sigui ponderadament negativa. Així, en el discurs cronístic se'n parla de Pere el Cruel com d'un monarca que «mentre regnà, no feu sinó mal» (*Crònica*, 2014, VI, 2: 329) i se'n dibuixa un rei Alfons el Benigne totalment condicionat i dominat per la seva esposa Elionor de Castella, que l'indueix a actuar contra els seus opositors. És el cas, per exemple, de Llop de Concud, «sotstresorer» del rei Alfons que, tot i tenir el convenciment «que no havia fet res perquè degué ésser perseguit, car en si havia llealtat e veritat», fou capturat i torturat seguint l'ordre donada pel rei a petició d'Elionor (*Crònica*, 2014, I, 51: 83).

Malgrat aquesta visió negativa del poder dels reis de Castella, Pere el Cerimoniós actuà d'una manera semblant. Així, en el discurs cronístic, el monarca

438. A la nostra tesi doctoral recopilem totes les informacions existents sobre les dates i el procés de composició del text cronístic per part del rei Pere i els seus ajudants (PUIG, 2020: 50-53).

deixa constància dels càstigs severos que imposa a tots aquells que es revoltin contra el seu poder, siguin col·lectius com és el cas dels unionistes⁴³⁹ (Sabaté, 2016: 309-311), siguin individuals com el del seu conseller Bernat de Cabrera (*Crònica*, 2014, VI, 47: 378-380). En definitiva, la interpretació que fa la historiografia nacionalista d'arrel romàntica d'aquest fragment resulta esbiaixada, fruit de la manca de contextualització adequada de la *Crònica*. Realment, existeixen molt poques diferències entre els plantejaments del poder de la Corona de Castella i els de la Corona d'Aragó.

3. L'ALLARGADA OMBRA DE LA HISTORIOGRAFIA ROMÀNTICA: LA HISTORIOGRAFIA POSITIVISTA. (1870-1900). CANVIS METODOLÒGICS I CONTINUÏTATS INTERPRETATIVES

3.1. Antoni de Bofarull: l'intent fallit de dur a terme una història de Catalunya amb metodologia positivista

La renovació de la metodologia de la historiografia catalana es produeix amb l'entrada dels corrents positivistes europeus, introduïts a partir de 1868, enmig d'un ambient d'escepticisme i de reacció al període d'agitació social que havia estat el Sexenni Revolucionari i el frustrat intent de renovació de l'Estat espanyol (1868-1874) (Cattini, 2015: 119; Fernández Traval, 2006-2007: 212; Grau, 1995: 238-239). S'ha dit que en el marc del nou règim polític canovista, el catalanisme, que ja podem trobar en certa manera a l'obra de Balaguer, adoptà una dimensió regeneracionista, moderada i pragmàtica (Aurell, 2001: 271). És l'època de personalitats rellevants com Francesc Pi i Margall o Valentí Almirall, que associaren catalanisme a federalisme. És als anys noranta, en el marc d'una Catalunya progressivament més industrialitzada, urbanitzada, moderna i centrada en Barcelona, quan es gesta l'autèntic catalanisme polític i cultural en el seu doble vessant burgès-conservador i federalista-progressista.⁴⁴⁰ En darrer

439. L'actuació del rei justicier contra les unions derrotades és narrada a: *Crònica*, 2014, IV, 59-63: 286-289.

440. Vegeu una bona síntesi de les diverses interpretacions sobre el naixement del catalanisme polític a CATTINI (2015: 119-121). Pel que fa a l'estat de la qüestió dels estudis sobre nació i nacionalisme, vegeu ARCHILÉS (2014).

terme, amb el conegut *desastre del 98*, apareixen els nacionalismes català i basc, en concomitància amb l'esclat de la crisi del projecte nacional espanyol basat en un estat unitari i centralitzat (Riquer: 2001).⁴⁴¹

En paral·lel, a mitjan del segle XIX es produeix un gir considerable en la concepció de la ciència. La història comença a ser considerada com una ciència social empírica concebuda de manera semblant a les ciències de la naturalesa. A bona part d'Europa assistim a la professionalització dels historiadors i l'acceptació i entrada de la història a les universitats i acadèmies (Fernández Trabal, 2006-2007: 212). L'anomenat *positivisme*, entès com una manera de fer història subjecte al mètode científic i allunyant-se de la teorització, orientarà la història vers els estudis monogràfics i els anàlisis de dades concretes i, per al cas de Catalunya, durà com a conseqüència un notable desenvolupament dels estudis històrics (Pujol, 1996: 32).

Segons Ramon Grau, es pot parlar d'una generació d'historiadors de 1840, formada per Antoni de Bofarull, Josep Coroleu, Salvador Sanpere o Antoni Aulèstia, que començà a donar resultats cap a 1870 i que representaren un «positivisme pràctic» que en el camp de la historiografia comportà un «cert retorn als cànons erudits del segle XVIII i un seriós intent d'establir un mètode hipoteticodeductiu de vocació explícitament científica» (1992: 843). Una de les obres paradigmàtiques de la historiografia catalana positivista, la *Historia crítica (civil y eclesiástica)* d'Antoni de Bofarull (1876-1878) està escrita com a reacció a la manca de rigor històric que caracteritzà la *Historia* balagueriana. Ara bé, i això ens interessa especialment, aquesta historiografia positivista, «més que no pas impugnar les intuïcions romàntiques, que consideraven encertades com a percepció de la identitat nacional catalana, tractà de convertir-les en fets empíricament comprovats» (Grau, 1992: 843). I és que, tal com afirma Enric Pujol, una de les principals característiques d'aquesta historiografia positivista és la unió d'una pretensió de científicitat amb una clara voluntat catalanitzadora, fet que permet parlar, malgrat els evidents canvis metodològics que presenta, d'una línia de continuïtat amb la Renaixença (1996: 32).

De fet, s'ha dit que un dels efectes de la Renaixença que es poden copsar des de 1870 és l'aparició d'un tipus d'historiador compromès amb el seu ofici i la seva nació (Aurell, 2000a: 255-256). Els historiadors que comencen a

441. Sobre el parany interpretatiu de considerar com a un procés teleològic i inevitable el pas del catalanisme al nacionalisme finisecular, vegeu Smith (2019: 22-23).

publicar en aquesta dècada obren nous camins per a la recerca; aprofundeixen en les tècniques d'investigació i enriqueixen la metodologia (Aurell, 2000a: 256; Sobrequés, 1990: 19-35). Així, la historiografia catalana del tombant de segle serà enormement dinàmica i es veurà afavorida per institucions com ara l'Institut d'Estudis Catalans, l'Ateneu Barcelonès, i la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, que contribuiran a la proliferació dels estudis històrics i humanístics. Ara bé, també provocarà la multiplicació de plantejaments simplistes entre els historiadors que, com passava amb romàntics com Balaguer, identificaren les èpoques de major autonomia o independència catalanes —anterior al Compromís de Casp— amb les més pròsperes i brillants (Aurell, 2000a: 256).

Entre finals del segle XIX i principis del XX es consolida així, una manera de fer història «a la defensiva», en la qual s'exalten aquells aspectes identificats amb l'essència de Catalunya, mentre que es mira amb recel tot allò provinent de Castella,⁴⁴² fet que, com apunta Jaume Aurell, no deixa de ser paradoxal, ja que el Principat es troba en un moment de creixement econòmic i progrés cultural, especialment a Barcelona (Aurell, 2000a: 256-257). En definitiva, els historiadors positivistes catalans, com Antoni de Bofarull i Josep Coroleu, i també els d'èpoques posteriors, com Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila, es mostraran incapaços de deslliurar-se del jou romàntic. Tot i la modernització del mètode historiogràfic, prevaldrà la ideologia romàntica i nacionalista i, en conseqüència, la susceptibilitat vers tot allò provinent de Castella. La dicotomia, establerta ja per Balaguer, entre el liberalisme català i l'absolutisme castellà, passarà a ser un debat permanent.

Antoni de Bofarull i de Brocà (1821-1892), nebot de Pròsper de Bofarull, és una de les figures literàries més rellevants de la Renaixença, un dels promotors de la restauració dels Jocs Florals i autor de la primera novel·la històrica en català des del segle XV, *La orfeneta de Menargues o Catalunya agonisant*, de 1862. Arxiver, historiador i escriptor, va jugar un paper clau en la creació de les bases de la identitat historicocultural catalana (Ginebra: 1988) i, junt amb el seu rival

442. Ja el 1850, Antoni de Bofarull, en la seva introducció a l'edició bilingüe de la *Crònica* del rei Pere, es lamentava que si «después de un Fernando el Católico hubiese seguido un rey de Aragón y no un monarca de España, que evitase hasta la desgracia de que se llamase coronilla a su reino, la obra que doy a luz no hubiera descansado olvidada en un rincón del archivo por tantos siglos, y su suerte no hubiera corrido las vicisitudes de que voy a lamentarme desde ahora» (1850: VI).

Víctor Balaguer, va configurar l'imaginari mític-simbòlic català contemporani. Fou autor d'obres teatrals de temàtica històrica i del llibre *Hazañas y recuerdos de los catalanes* (1846), un conjunt de vint-i-sis narracions que barregen la llegenda amb fets històrics referits a l'edat mitjana: des de la història dels Barons de la Fama i la de l'escut de Guifré el Pilós, fins al Parlament de Casp i la figura del príncep de Viana. El rei Pere el Cerimoniós protagonitza la llegenda número XX, la qual fa referència a la sagnant repressió reial de les unions aragonesa i valenciana revoltades, i a la figura del *rei del Punyalet*.

Una de les contribucions més rellevants d'Antoni de Bofarull són les edicions de tres *Grans Cròniques*, en format bilingüe català-castellà⁴⁴³ i amb algunes notes a peu de pàgina. El 1850 traduí la *Crònica* personal de Pere el Cerimoniós i l'edità confrontant-la amb la versió original en català, tot acompanyant-la d'un breu apèndix documental.⁴⁴⁴ Tot i que l'edició millora l'anterior de Pere Miquel Carbonell, del segle XVI, presenta un seguit d'errors, com ara el de considerar l'apèndix com si formés part del text cronístic. La introducció, firmada pel mateix autor, és una bona mostra del patriotisme català de cuny romàntic que, en el cas de Bofarull, desemboca en un tipus d'historiografia de tarannà conservador, pessimista i nostàlgic:

Cuando un país, por desgracia, deja de ser nación independiente y pasa tan solo a figurar confundido entre los estados de una gran monarquía, su preponderancia antigua queda olvidada por la que ejerce el estado dominante, su idioma de corte, si lo ha tenido particular, pasa a ser vulgar en sus pueblos, sus usos y sus costumbres van desapareciendo, al alternar con los de sus nuevos hermanos, y hasta sus glorias y hazañas se oscurecen, por no ser ya más que parte en la historia general del reino a que se ha unido. En este caso, para el que conoce el valor del suelo que le vio nacer, solo queda, en consuelo, el estudio de las crónicas que se escribieron en pasados siglos y, sobre todo, el entusiasmo que éstas graban en el corazón del que lee (1850: V).

443. Tan sols dues de les edicions són bilingües, la de la crònica de Pere el Cerimoniós i la de Ramon Muntaner. El *Llibre dels feits* de Jaume I va ser publicat només en castellà, fet que demostra la pregonia diglòssia que imperava a la societat i la cultura catalanes de l'època i el context en el qual es va desenvolupar el moviment «restaurador» de la Renaixença (CAO, 2015: 113).

444. Com a curiositat, sembla que de l'edició se'n van vendre més exemplars a França que a Barcelona, segons reconta Josep Fontana a partir d'un article del diari *La Lluianera* citat per TUBINO (1997: 545, n. 20).

Fontana remarca la «nostàlgia de la independència» del Principat en aquest pròleg de Bofarull (1988: 426). Al seu torn, Pere Anguera recorda que, a diferència de Balaguer, Bofarull poques vegades insinua una proposta de recuperació de la confederació catalanoaragonesa (*sic*), diluïda entre la simple hipòtesi i l'elogi del passat (2001: 922).

Amb la fulgorant irrupció de Balaguer als anys seixanta, Antoni de Bofarull decidí canviar de registre i intentà compatibilitzar, sense gaire èxit a parer de Ramon Grau, «el respecte de les regles erudites en l'àmbit de la recerca i les expansions sentimentals en l'esfera de l'exposició» (1999: 49).⁴⁴⁵ De fet, la seva *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, publicada en nou volums entre 1876 i 1878, i que passa per ser una de les obres paradigmàtiques de la historiografia catalana positivista, està escrita com a reacció a la manca de rigor històric que caracteritza la *Historia* balagueriana, alhora que reivindica el seu ofici d'arxiver i la tradició familiar dels Bofarull.

Des del pròleg, l'arxiver reusenc evidencia la voluntat d'escriure una història basada en documentació d'arxiu inèdita i de substituir el romanticisme èpic i literari de Balaguer per una història d'erudició positivista que, malauradament, i com ja va fer notar Eva Serra, en el seu cas, resultà estèril (1989: 40-42). Ramon Grau, en referir-se a l'estil, ha parlat de «l'escassa qualitat comunicativa» de l'autor, fet que no deixa de sorprendre si tenim en compte que havia reeixit anteriorment com a autor de la primera novel·la de caire històric en llengua catalana (1995: 234). D'altra banda, Grau també s'ha referit a la «desconfiança indiscriminada envers les aportacions historiogràfiques anteriors» per part d'Antoni de Bofarull, i a «la manca d'una estructura global» capaç de suportar una empresa d'unes dimensions tan enormes, fet que es relaciona amb l'obsessió de Bofarull per rebatre constantment les tesis de l'obra balagueriana, i que provoquen que la *Historia crítica* quedi reduïda a una simple «ordenació cronològica de disquisicions aïllades» (Grau, 1995: 234).

A la llarga introducció que precedeix el primer volum, on fa un repàs de la historiografia catalana, Bofarull dedica diverses pàgines a tractar la manera de fer història de Balaguer. Tot i que li reconeix la seva funció de divulgador, considera que no està a l'altura del seu temps com a historiador i li recrimina,

445. La síntesi historiogràfica serà un fracàs comercial, en comparació amb l'èxit popular de la *Historia* de Balaguer (GRAU, 1995: 233).

molt especialment, haver donat per bones una sèrie de llegendes i relats èpics (Fontana, 1997: 545). Si des d'un punt de vista metodològic, Bofarull s'erigeix en el «defensor dels ideals del criticisme documental, preconitzats per tots els membres de la dinastia dels Bofarull al llarg del segle XIX i obertament vulnerats per la pràctica de Balaguer», des d'un punt de vista de la interpretació i la valoració de la història de Catalunya, les diferències entre un i l'altre s'esvaeixen: «El comú substrat liberal anticentralista, la mateixa acceptació d'Espanya com a realitat nacional emergent, combinada amb la reivindicació del passat nacional propi de Catalunya» apareixen de la mateixa manera (Grau, 1999: 50). Aquest fet permet la identificació d'Antoni de Bofarull amb el que hem convingut a anomenar *segona generació de romàntics*. En aquest sentit, la visió que traslladà de Pere el Cerimoniós, fou bastant similar a la de Balaguer.

3.2. Una visió de Pere el Cerimoniós negativa, però lleugerament matisada

En el volum IV de la *Historia crítica* (1876), Antoni de Bofarull dedica quasi quatre-centes pàgines —soporíferes— al regnat de Pere el Cerimoniós. Inicia el retrat del monarca recordant l'epítet de *tirà* amb el qual s'hi refereixen alguns historiadors (1876, vol. IV: 283). Amb una lectura al peu de la lletra del text cronístic, interpreta el seu regnat com una successió de conflictes i d'enfrontaments bèl·lics, alguns dels quals tindran un final positiu per al rei, com la derrota de les unions aragonesa i valenciana, i la reincorporació del regne de Mallorca, mentre que d'altres seran un autèntic desastre, especialment la guerra amb Pere el Cruel.

Antoni de Bofarull no considera que la crueltat sigui una característica exclusiva del rei Pere, sinó que la majoria dels monarques coetanis actuaven d'una manera similar. Com el seu oncle, dibuixa una imatge ambivalent del Cerimoniós que, «si algunas veces parece cruel, y lo es, en otras se distingue como sabio, como gran práctico y ordenador, y hasta como adelantado en extremo a su misma época» (1876, vol. IV: 283).

4. LA HISTORIOGRAFIA NOUCENTISTA (1900-1939). ANTONI ROVIRA I VIRGILI I FERRAN SOLDEVILA: LES DUES GRANS HISTÒRIES DE CATALUNYA DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

El gran impuls cap a la modernització de la metodologia històrica i la institucionalització i professionalització de la disciplina a Catalunya es produeixen en els primers decennis del segle xx, en el marc cultural del Noucentisme, moviment que propugnà una reacció contra els moviments literaris anteriors, especialment el Modernisme, i un retorn a la simplicitat del classicisme⁴⁴⁶ en el context polític i institucional de la Mancomunitat de Catalunya (Aurell, 2000b: 11). S'acostuma a assenyalar l'arrancada del moviment el 1906, data de la publicació del *Glosari* d'Eugeni d'Ors i de *La nacionalitat catalana* d'Enric Prat de la Riba, i de l'eclosió de la Solidaritat Catalana, i el seu punt final el 1923, any del cop d'estat de Primo de Rivera que posaria fi a la Mancomunitat (1925) i faria impossible l'aplicació del programa cultural i cívic del Noucentisme des d'una instància de poder (Pujol, 1998: 36-37).

La característica primordial del Noucentisme és la simbiosi entre política i cultura, entre l'impuls institucional i el moviment cultural. La progressiva professionalització dels historiadors es produeix amb els primers èxits polítics de la Lliga Regionalista, que té com a prioritat política la institucionalització de la cultura catalana (Casassas, 1978: 129). Prat de la Riba, traspassat el 1917, impulsà des de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat després, un programa de normalització de la cultura catalana que es mantindria fins a 1939 (Fernández Trabal, 2006-2007: 217). Les bases del seu projecte foren la creació dels Estudis Universitaris Catalans (1903) i de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) que, tot seguit, crearà la Secció Històrico-Arqueològica amb un ampli programa d'activitats. Un altre tret característic del Noucentisme historiogràfic fou la voluntat de renovació dels mètodes i dels objectius de la historiografia romàntica liberal, mantenint, això sí, l'esperit del romanticisme més abrandat (Aurell, 2001: 278), fet que porta alguns historiadors de la cultura a parlar d'una *historiografia neoromàntica* més que no pas noucentista (Grau, 1992: 733-735). En aquest context, el nacionalisme historiogràfic prendrà una nova volada, tal com ho

446. La manifestació paradigmàtica del moviment és l'obra d'Eugeni d'Ors *La ben plantada*, apareguda el 1912, i que propugna valors com l'esteticisme i el mediterranisme classicista en detriment de la rauxa romàntica.

posa de manifest l'aparició d'un seguit de figures rellevants com ara Antoni Rubió i Lluch o Josep Puig i Cadafalch en una primera generació, o Ferran Valls i Taberner, Manuel de Montoliu, Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Soldevila i Ramon d'Abadal en una de posterior (Aurell, 2001: 278-279).

El Noucentisme historiogràfic⁴⁴⁷ representà el primer intent modern de construir una historiografia científica, que ha superat els prejudicis romàntics, i vinculada a un moviment polític i institucional que li dona cobertura (Pujol, 1993: 93). Les pretensions científiques s'observen en l'organització dels estudis historiogràfics per sectors (història política, del dret, de la literatura, de l'art) i el rigor amb el qual es renoven les tècniques lingüístiques, arqueològiques i diplomàtiques (Fernández Trabal, 2006-2007: 219). Es produeix, així, el trànsit d'una historiografia essencialment mitològica a la científica, tot i que encara no professionalitzada ni homologable a la que s'està realitzant a Europa (Aurell, 2001: 279-280).

Liquidada la Dictadura de Primo de Rivera, hom ha dit que els anys trenta suposen un autèntic *turning point* pel que fa a l'evolució de la historiografia catalana des del punt de vista metodològic (Aurell, 2000: 245). Un esdeveniment important és la formació d'un grup d'historiadors al voltant del republicanisme d'esquerrres que s'havia anat gestant durant els anys de la Dictadura. El 1929 es funda l'Escola dels Annals a França, fet que tindrà un notable impacte en la historiografia catalana de les dècades posteriors, especialment a través de la figura de Jaume Vicens Vives.⁴⁴⁸

Com en el cas dels historiadors noucentistes, la nova generació d'historiadors es consolida al voltant d'un nou fenomen polític: la Generalitat republicana —política i historiografia tornen a anar plegades—, que propicia la formació d'un equip intel·lectual amb un seguit de característiques comunes i objectius ben diferenciats respecte dels seus predecessors. Aquest grup està conformat per historiadors que provenien del Noucentisme, com ara Ferran Soldevila, i d'altres amb una formació també anterior, d'ideologia republicana, que participen activament en la vida política de la Segona República, com ara Lluís Nicolau d'Olwer i Antoni Rovira i Virgili (Pujol, 1999: 29-30).

447. Amb el terme *Noucentisme historiogràfic* es designa, per una banda, el període de la historiografia de domini noucentista i, per l'altra, una escola o corrent amb una sèrie de característiques comunes entre els que en van ser membres aleshores o en van quedar influïts (PUJOL, 1998: 36).

448. Sobre els orígens i desenvolupament de l'Escola dels Annals, vegeu BURKE (1994).

En una obra col·lectiva apareguda ja fa més de vint-i-cinc anys sobre la Catalunya contemporània —segles XIX i XX—, coordinada per Jaume Sobrequés, es posava sobre la taula la idea que la fugaç proclamació de la República Catalana el 14 d'abril de 1931 suposà la culminació d'un procés que té els seus orígens en el peculiar ambient de creixement econòmic, increment de la consciència nacional i revitalització cultural que s'havia donat a Catalunya i, de manera molt particular, a Barcelona des de la segona meitat del segle XIX (Sobrequés, 1997). Sigui aquesta una cronologia exacta, o s'hagi de datar l'aparició d'un nacionalisme clarament identificable a la darrera dècada del segle XIX, el que sembla clar és que la possibilitat d'aconseguir per a Catalunya una major autonomia i, fins i tot, la independència, portarà molts historiadors a donar suport al procés nacionalista utilitzant l'instrument que tenen més a mà i consideren més eficaç: la història (Aurell, 2000a: 255). D'aquesta manera, ens tornem a trobar amb un tipus d'historiador que, com en èpoques anteriors, relaciona els moments més reeixits de la història de Catalunya amb aquells de més autonomia. La *Història nacional de Catalunya* d'Antoni Rovira i Virgili, el primer volum de la qual apareix el 1922, és l'exemple paradigmàtic d'aquest tipus d'historiografia *neoromàntica*.⁴⁴⁹

4.1. Antoni Rovira i Virgili i la inacabada *Història nacional de Catalunya* (1922-1937). Una valoració més matisada del rei Pere el Cerimoniós

Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), periodista i polític republicà, no va ser un historiador professional. Atret pel federalisme de Francesc Pi i Margall, l'autor tarragoní concep el gran projecte d'escriure la *Història nacional de Catalunya* —la història de la nació—, a través de la qual els lectors puguin comprendre el desenvolupament de la consciència nacional. Estem davant, un cop més, d'un tipus d'historiografia entesa com una arma de combat polític seguint la tradició iniciada pels historiadors romàntics del segle XIX (Fernández Trabal, 2006-2007: 222). Tot i que Rovira i Virgili, a l'interessant pròleg del primer

449. L'obra havia de constar de tretze parts i arribar fins el 1919. Entre el 1922 i el 1934 se'n publiquen set que arriben fins a la mort de Felip II de Castella el 1621. Una part del volum set va ser destruïda durant la Guerra Civil i restà inèdita fins a 1979, quan fou reeditada per Jaume Sobrequés.

volum, es mostra especialment crític amb Balaguer i Antoni de Bofarull,⁴⁵⁰ i deixa clar que pretén escriure una «història nacional» i no pas «una història patriòtica, en el sentit de propaganda i de panegíric que aquest mot pren molt sovint», la tendència al nacionalisme present al llarg dels diversos volums de l'obra contradiu la seva inicial declaració d'intencions: «El nostre amor filial a Catalunya no ens farà veure les coses a través d'un prisma parcial. Més que mai accentuarem el nostre esforç per assolir l'objectivitat en la màxima mesura possible» (1922, vol. 1: 17). Metodologia renovada, però interpretacions antigues, que mostren un cert biaix ideològic. Així, qualificarà l'època que va de Pere el Gran al Compromís de Casp com *Catalunya imperial*, i la dels Trastàmars (segle xv) com a *Catalunya minvant*. La ingerència espanyola és entesa, un cop més, com un factor de desestabilització.

Tal com va apuntar Eva Serra, el discurs de Rovira se situa pròxim a l'idealisme alemany i s'allunya del materialisme històric (2008: 255). Metodològicament, un dels aspectes en els quals més ha incidit la crítica és el presentisme historiogràfic i l'establiment d'una relació mecànica entre el passat i el present, com feien els autors romàntics del segle XIX (Aurell, 2000a: 254-260; Fernández Traval, 2006-2007: 222). De la mateixa manera que Balaguer, Rovira i Virgili incideix en la llibertat política inherent a l'organització històrica dels catalans basada en el respecte mutu entre el rei i els seus súbdits (Baydal, 2015: 279), i insisteix en el tòpic de la primacia de les llibertats catalanes respecte de les angleses en referir-se als Usatges (Rovira i Virgili, 1924, vol. 3: 521).

Pel que fa a la imatge que construeix del rei Pere, al final de la vuitantena de pàgines que ocupa el seu regnat al volum cinquè, Rovira i Virgili traça una semblança força més matisada en comparació amb la dels romàntics del segle XIX, però que no estalvia els clàssics atributs negatius del monarca. El literat tarragoní creu que les virtuts del rei foren «la intel·ligència, l'ambició, la constància, l'astúcia», tot i que també fou cruel, avariós i mesquí, fet que, segons Rovira, «l'han fet odiós i antipàtic fins a molts historiadors catalans». Tot amb tot, considera que el rei va ser «un home enèrgic, perseverant, dotat d'un clar sentit polític, de gran habilitat diplomàtica, guiat pel pensament concret de

450. Escriu ROVIRA: «(...) ha estat un dissort per a la història catalana que les dues grans històries —és a dir, històries grosses— de la passada centúria, la de Víctor Balaguer i la d'Antoni de Bofarull hagin estat escrites, respectivament, per un literat sense disciplina històrica i per un arxiver sense disciplina literària» (1922, vol. 1: 23).

la grandesa i la unitat de les terres governades per la casa de Barcelona» (1928, vol. 5: 380). Rovira contrasta el caràcter del seu pare Alfons el Benigne, «il·lús i d'ànima flonja», amb el «caràcter ferm», el «fort sentit reialista», i «l'esperit de continuïtat i de tenacitat» del Cerimoniós, i arriba a reconèixer que «en alguns aspectes, Pere III era superior al seu avi Jaume II, home assenyat i bon diplomàtic, però una mica vacil·lant i lent» (1928, vol. 5: 380). Els «defectes» que retreu al rei Pere són «l'arrauxament, la impetuositat, la mancança de mesura en les ambicions i els propòsits» que, no obstant, es contraresten per la «fina intel·ligència, que sovint degenerava en refinada astúcia, i per una tendència calculadora i egoista, que el separaven de la generositat irreflexiva de Jaume I i de la lleialtat cavalleresca de Pere II» (1928, vol. 5: 380).

Si el retrat que esbossa Rovira i Virgili del rei Pere resulta més ple de matisos, és possiblement en part per la incorporació dels treballs sobre el Cerimoniós que havien aparegut durant les primeres dues dècades del segle xx, com ara els importants estudis i recopilacions documentals d'Antoni Rubió i Lluch o el manual d'història de Catalunya de Ferran Soldevila i Ferran Valls i Taberner. Tot i manejar una bibliografia i una documentació més àmplies, insisteix en tòpics extrets d'una lectura literal del discurs cronístic regi, com ara el del rei venjatiu quan es refereix a la seva «refinada hipocresia i repugnant sang freda», o el del rei «Cerimoniós», que «li vingué del seu gran interès pel cerimonial i l'etiqueta» (1928, vol. 5: 380-381). A més, el seu nacionalisme *neoromàntic* i el presentisme al qual m'he referit, el fan caure en una victimització similar a la de Balaguer o Antoni de Bofarull, en el sentit de considerar Espanya o, per ser més acurats, Castella, com a culpables de tots els mals de Catalunya.⁴⁵¹ Així, un cop més, veiem en el capteniment del rei, la influència negativa de la seva madrastra Elionor: «L'odi que li tenia la reina Elionor influí decisivament sobre l'actitud del monarca» (1928, vol. 5: 381).

451. Diu Josep FERNÁNDEZ TRABAL que «En Rovira y Virgili se observan, quizás más que en ningún otro historiador, las limitaciones teóricas de una historiografía que no consigue entender la historia nacional más allá de la victimización y de la búsqueda permanente de causas externas para explicar una trayectoria histórica difícil de asumir desde los planteamientos ideológicos de partida» (2006-2007: 222).

4.2. Ferran Soldevila i la primera edició de la *Història de Catalunya* (1934-1935). La complexa personalitat de Pere el Cerimoniós

L'altra gran síntesi d'història de Catalunya d'aquest període és la de Ferran Soldevila i Zubiburu (1894-1971), el qual, tot i escriure la major part de la seva obra durant el franquisme, va ser un historiador format en el Noucentisme, moviment cultural que se situa a la base de tota la seva obra historiogràfica (Pujol, 2000: 17).⁴⁵² A Soldevila se l'ha considerat, junt amb Jaume Vicens Vives, l'historiador que posà els fonaments de la historiografia catalana contemporània, i un dels posseïdors d'un major bagatge cultural i historiogràfic de la generació formada en el si de l'Institut d'Estudis Catalans (Fernández Trabal, 2006-2007: 223). A diferència de Rovira i Virgili, Soldevila fou un historiador professional dedicat a la investigació i a l'ensenyament. Vinculat a la Universitat de Barcelona des de 1910, va entrar en contacte amb Rubió i Lluch, que el farà inscriure a l'Institut d'Estudis Catalans. Precisament, serà un encàrrec de l'Institut el que el portarà a redactar la introducció històrica i les notes d'acompanyament d'una nova edició de les *Quatre grans cròniques catalanes*, empresa que l'ocupà quasi tota la vida i que li va permetre esdevenir gran coneixedor de les figures de Jaume I i de Pere el Gran, sobre els quals publicarà múltiples estudis. L'edició conjunta dels quatre textos cronístics va veure la llum el 1971, el mateix any de la mort de Soldevila, i ha esdevingut l'edició canònica, tot i que també contribuï a popularitzar-ne una visió esbiaixada, és a dir, sense solució de continuïtat entre els quatre textos (Sabaté, 2022: 325-326).

Com apuntava Ramon d'Abadal en el pròleg de l'*Obra dispersa* de Vicens Vives, la gran diferència entre Rovira i Virgili i Soldevila és d'índole metodològica (1967: VII-VIII). Mentre que el primer era un periodista que es dedicà a la historiografia i compilà un seguit de fonts secundàries per elaborar la seva *Història nacional*, el segon era un historiador sòlid, que es fonamentava en la documentació medieval. La voluntat de renovació metodològica de Soldevila es pot copsar, per exemple, en la crítica realitzada a Balaguer amb motiu del

452. Enric Pujol dedicà la seva tesi doctoral a Ferran Soldevila: Enric PUJOL (2000), *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1894-1971)*, Barcelona, tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a <https://www.tdx.cat/handle/10803/4784#page=1>.

centenari del seu naixement el 1925.⁴⁵³ Ara bé, s'havia deslliurat totalment del nacionalisme historiogràfic? No.

Un bon exemple del nacionalisme historiogràfic de Soldevila heretat dels historiadors del segle XIX és el fet que dedicà una obra sencera a refutar les interpretacions de Ramón Menéndez Pidal sobre el Compromís de Casp, esdeveniment amarat de negativitat per la historiografia nacionalista catalana. Un altre exemple el trobem al pròleg de la seva *Història de Catalunya*. Redactada entre el final de la Dictadura de Primo de Rivera i el període de la Generalitat republicana, va ser editada en tres volums entre 1934 i 1935. Fou un encàrrec del polític i mecenes Francesc Cambó, que pretenia que Soldevila realitzés una obra de propaganda política similar a la *Histoire de France* de Jacques Bainville. Com explica Enric Pujol, Soldevila modificà els plantejaments cambonians, doctrinaris i subjectivistes, i elaborà una obra de creació personal, que reunia l'erudició i investigació pròpia —l'aparell crític de l'obra és notable— amb un estil literari amè i brillant. El llibre fou un gran èxit de vendes i provocà un impacte profund en el si de la intel·lectualitat catalana.⁴⁵⁴

El biaix nacionalista el trobem ja present al pròleg, en què l'autor afirma que pretenia contribuir «a trobar l'expressió justa i plena de la nostra plena consciència com a poble» (1934, vol. 1: IX), declaració que desapareixerà a la segona edició revisada apareguda entre 1962 i 1963.⁴⁵⁵ En un altre paràgraf del pròleg, Soldevila dona mostres d'un presentisme que l'apropa a Rovira i Virgili:

Començada, aquesta obra, en plena coacció dictatorial, prosseguida enmig de les vicissituds de les nostres lluites internes, puc dir que he patit Catalunya alhora en el seu passat i en el seu present. Sovint aquell m'ha fet comprendre aquest; sovint, però, també, les nostres febleses i les nostres discòrdies actuals m'han aclarit,

453. Sobre Balaguer, recordava Soldevila que «Bofarull va refutar-lo, Aulèstia va prescindir-ne, Valls-Taberner i el qui signa aquesta crònica van considerar-lo inexistent, Rovira i Virgili, qui en la Introducció a la seva 'Història nacional de Catalunya' en va fer una crítica competent i justa ha escrit [...] d'aquesta 'Història' [la de Balaguer] i la de Bofarull, que més que velles eren mortes...» (1925: 59-61).

454. Sobre els orígens, desenvolupament i impacte de la *Història de Catalunya* de Soldevila, vegeu PUJOL (1995: 107-125).

455. A la segona edició, motivada per les crítiques i els anys transcorreguts, Soldevila hi afegirà les aportacions de Ramon D'ABADAL, Jaume VICENS VIVES, Joan REGLÀ i Pierre VILAR aparegudes durant les dècades dels quaranta i cinquanta i rectificarà algunes de les valoracions de la primera edició (PUJOL, 2000: 747-757).

amb una llum que en va cercaria en els fets remots, les nostres llunyanes fallides (1934, vol. 1: IX).

Tant en l'obra de Soldevila com en la de Rovira i Virgili, la consciència nacional és ben evident i el procés històric es contempla des d'un punt de vista dramàtic.⁴⁵⁶ El present i el passat es fan indestruïbles i els fets històrics s'interpreten contrastant les maneres polítiques catalanes i les militars castellanes (Serra, 2008: 256). En aquest sentit, i una vegada més, la imatge resultant del rei Pere el Cerimoniós es veurà afectada per aquest punt de partida.

El capítol 17 del primer volum de la *Història* s'inicia amb una semblança del monarca procedent d'un petit manual d'història de Catalunya que Soldevila havia publicat amb Ferran Valls i Taberner el 1922 i que insisteix en una sèrie de tòpics ja coneguts, la gran majoria extrets de la *Crònica*: el «caràcter irascible, imperatiu i magnífic, afermat per les tendències de l'època, que s'adreçaven cap a l'exaltació de l'autoritat reial»; la seva «subtileza política» i la «mancaça d'esclupols en l'elecció dels procediments, les quals el feien avançar, dreta via, cap a la fi que es proposava d'atènyer»; la seva «feble complexió» i la seva afició per les cerimònies i l'etiqueta. Com en altres descripcions, el resultat final, en el millor dels casos, resulta ambivalent. Es retreu al sobirà la seva «ambició i les seves violències, reveladores d'un temperament cruel» i que causaren «víctimes dignes de pietat», alhora que es reivindica que «va empènyer la seva addicta Catalunya d'un vigorós impuls i que va saber dur a salvament els seus reialmes en un dels períodes més oratjosos de llur història» (Taberner; Soldevila, 2014: 145).

El que resulta més interessant de la semblança que traça Soldevila és la vinculació que estableix entre el temperament del rei i la majoria dels conflictes del seu regnat. Considera que el del monarca «era un d'aquests caràcters que menen tots els esdeveniments a les conseqüències més agudes, més patètiques», i que «moltes de les lluites del seu regnat podrien haver estat evitades», però que, «lluny d'evitar-les, ell les suscita i les enverina» (1934, vol. 1: 342-343). A continuació, compara el seu regnat amb el del seu avi Jaume II el Just, «semblant

456. En un altre moment del pròleg de la *Història de Catalunya*, diu Soldevila: «Mai no he volgut amagar, ni dins dels plec de les nostres glòries més denses, cap de les misèries que les han rosegades o malmeses. Sols així podria cobrar tot el seu admirable sentit la tragèdia de la nostra història» (1934, vol. 1: X).

per la llargària, semblant pels problemes i pels objectius», i conclou que «allí on Jaume II cedeix cautament des que troba una resistència massa forta o entreveu massa perills, Pere III insisteix, acumula voler i virulència fins a aconseguir el seu propòsit o fins a ésser definitivament desfet» (1934, vol. 1: 343). La figura del *rei del Punyalet* queda empetitida al costat de la del rei del seny català. Soldevila, que segueix el discurs cronístic regi, també imputa una part de la «violència oratjosa que caracteritza el regnat de Pere III» a altres personatges, el principal dels quals és, un cop més, la seva madrastra, Elionor de Castella, «dona autortària i altiva» que va contribuir a fer créixer l'odi en el cor del petit Pere. Així, conclou Soldevila, es formà el Cerimoniós, «verinosament, lluny de tota amor i nodrit en la rancúnia, durament, en la lluita i en la intriga; ensuperbidament, amb una ànsia d'autoritat omnímoda» (1934, vol. 1: 343).

5. EPÍLEG: PERE EL CERIMONIÓS I ELS INICIS DE LA DECADÈNCIA POLÍTICA DE CATALUNYA, DE RAMON D'ABADAL (1972)

No podem concloure aquest estudi sense esmentar l'obra de Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970) *Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña* (1966), una de les fites bibliogràfiques que contribuï de manera més decisiva a conformar la valoració negativa de la figura del rei Pere i del seu regnat. Una visió que, amb innovacions, ha arribat fins a la darrera biografia que ha aparegut sobre el monarca, escrita per Ernest Belenguer (2015). L'estudi d'Abadal va aparèixer inicialment com a pròleg del volum XIV de la *Historia de España* de Ramón Menéndez Pidal, dirigit per Luis Suárez Fernández i Joan Reglà, i traduït al català el 1972, quan ja era mort l'historiador. Com Soldevila, Ramon d'Abadal no estava d'acord amb les conclusions a les quals havia arribat Menéndez Pidal sobre el Compromís de Casp i l'hi va fer saber. D'aquelles converses en sorgí l'encàrrec del pròleg sobre el regnat del Cerimoniós.

Nascut a Vic el 1888 en el si d'una família benestant, tornem a trobar Ramon d'Abadal, un historiador plenament implicat en la política del seu temps. Militant de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga, ingressà posteriorment al partit i fou elegit diputat provincial entre 1917 i 1924.⁴⁵⁷ Amb l'adveniment de

457. Una bona biografia intel·lectual d'Abadal és la de Francesc VILANOVA (1996).

la República, el seu conservadorisme s'aprofundí arran del tractament de la qüestió religiosa i dels conflictes socials (Feliu, 2011: 162). Exiliat durant la Guerra Civil, al seu retorn i fins a la seva mort el 1970, va publicar la majoria dels estudis que li han valgut la qualificació de «gran patriarca dels moments inicials de la història de Catalunya» (Feliu, 2011: 163).

La introducció del seu estudi sobre el regnat del rei Pere és enormement interessant ja que Ramon d'Abadal exposa la seva concepció de la història. Al seu parer, el progrés de la humanitat «no és pas degut a les masses, a l'home del carrer, sinó a les grans individualitats, a les minories selectes dirigents. L'individu és qui inspira la Història; després, el poble la realitza» (1972: 9). Aquesta concepció el porta a oposar-se a «l'anomenada història *socioeconòmica*, que s'interessa per l'home mitjà i gravita sobre la massa, sobre les seves condicions de vida, sobre les estructures socials en què és enquadrada» (1972: 6). Abadal es manifesta contrari a la «història materialista», expressió sota la qual inclou des del materialisme històric de Marx fins a la nova història econòmica i social de l'escola dels *Annals* amb Marc Bloch i Lucien Febvre i difosa a Catalunya per Vicens Vives, amb el qual sempre tingué, però, una bona relació.⁴⁵⁸

Abans d'abordar el regnat del rei Pere, l'historiador ofereix una panoràmica de la demografia del període, amb especial interès per les conseqüències de la Pesta Negra, i també de l'economia, fet que, tot i no arribar al nivell de Vicens Vives, constitueix un avanç respecte a la història essencialment política que plantejaven Rovira i Virgili i Soldevila. A la segona part de l'estudi, Abadal s'ocupa de les institucions, com ara el consell del rei o la cúria i, molt especialment, de les Corts, «la qüestió bàsica de l'Estat medieval català» (1972: 121), i escenari de la pugna entre el rei i els estaments.

Un dels aspectes més destacables de l'estudi és el paper que atorga a les Corts com a limitadores del poder del monarca. El rei Pere tan sols les convocà quan es vegi necessitat de recursos crematístics, fet que es convertirà en habitual a causa de les constants guerres (1972: 261-277). Abadal explica que el Cerimoniós va reunir Corts divuit vegades, i aquestes s'allargaran, sumant-les totes, vint-i-sis anys. Cal afegir les tretze reunions del Parlament, la majoria de vegades reduït al braç reial o ciutadà, i les tres reunions a Montsó de les «Corts confederades dels tres regnes». En total, dels cinquanta-un anys de regnat, tan

458. Vicens Vives encarregà a Abadal el primer volum de la col·lecció «Biografies catalanes»: *Els primers comtes catalans*, que aparegué el 1958.

sols en catorze d'ells no hi va haver cap mena de reunió parlamentària, fet que, segons Abadal, és una bona mostra de la tonalitat del regnat (1972: 262).

L'oposició entre les Corts i la monarquia és una de les claus de la concepció de Ramon d'Abadal del regnat de Pere el Cerimoniós. A diferència de la «historiografia tradicional», que «acostuma a presentar el rei Pere III com un monarca enèrgic i absolutista que contribuï a l'enfortiment del poder reial a la Corona d'Aragó, tot seguint la tendència general de les grans monarquies del seu temps», Abadal creu que el regnat del rei Pere té uns resultats «clarament negatius; en els primers moments semblà que el poder reial rebria del monarca un impuls considerable; tanmateix, no trigà gaire a declinar el seu ímpetu, i la seva situació fou cada vegada més feble i decebedora». En definitiva, al final del regnat, «el control polític del país català es trobava en mans de les Corts», que «sotmeteren el poder reial als seus designis» (1972: 255).

Les foscores del regnat es traslladen a la figura mateixa del monarca. La imatge que Abadal dibuixa del rei és un compendi de tots els tòpics —la majoria negatius—, que entronquen amb la historiografia romàntica del segle XIX, i que són fruit, repetim, d'una lectura parcial de la seva *Crònica*. Així, se'n parla de «la complexió dèbil» del monarca, una «feblesa física» que «contrasta amb l'energia moral». A l'hora de referir-se a la personalitat del Cerimoniós fa referència a quatre aspectes, «la tendència a ésser sostingut pel consell, la seva independència de criteri, la reacció airada i sobtada a certes imposicions, i la ductilitat i adaptació a les conveniències i a les possibilitats de cada moment». Seguidament, Abadal insisteix per una banda en «la idea elevada que té de la seva dignitat, i del seu càrrec», i per l'altra, en «la seva tendència a la simulació i l'engany», juntament amb la «tendència als procediments tortuosos i indelicats quan serveixen a les seves finalitats». A continuació, venen les habituals al·lusions al caràcter violent i cruel del rei, a la seva malícia, al seu sarcasme i als seus «accessos d'ira» que, no obstant, «s'aturen sempre abans d'arribar a una situació irreparable». Finalment, «la importància que el rei dona als detalls de categoria i d'etiqueta» (1972: 138-155).

Per a Ramon d'Abadal, les fites més rellevants de l'acció de govern de Pere el Cerimoniós són la reincorporació del regne de Mallorca i les empreses destinades a recuperar Sicília, els ducats d'Atenes i de Neopàtria o el marquesat de Tortosa. De totes maneres, el balanç del regnat, «que hauria d'haver estat un període favorable a la consolidació d'una poderosa monarquia catalana», no podrà ser més negatiu a causa d'un seguit de problemàtiques: la crisi demogràfica, la

«força activa i incommovable del sector feudal» i una política exterior desproporcionada, que donaren lloc, contràriament, «a la formació d'una estructura estatal antimonàrquica que anul·larà la possibilitat que Catalunya reïxi a ascendir amb personalitat pròpia i independent al nivell dels estats renaixentistes de l'època». En definitiva, Abadal, en cloure el seu estudi, no pot ésser més taxatiu: «El regnat de Pere el Cerimoniós inicia la decadència política de Catalunya» (1972: 283-288).

6. CONCLUSIONS

La figura d'un monarca fonamental per al desenvolupament de la Corona d'Aragó baixmedieval com és Pere el Cerimoniós ha estat remembrada d'una manera negativa o, essent optimistes, ambivalent, per la historiografia contemporània catalana. Una visió plena de tòpics i prejudicis, que possiblement troben el seu paroxisme en l'obra de Ramon d'Abadal, en afirmar que és en el regnat d'aquest monarca quan s'inicia la decadència política de Catalunya. Aquestes interpretacions han contribuït també a menysvalorar el text cronístic del rei. Tant des de la història com des de la literatura, són diversos els autors que han considerat inferior i de menor qualitat literària el testament polític del rei Pere, en comparació amb el relat autobiogràfic de Jaume I, curull de grans episodis bèl·lics de conquesta contra els infidels, o amb les gestes èpiques al Mediterrani i a l'Orient que contenen Bernat Desclot i Ramon Muntaner.⁴⁵⁹

459. Fixem-nos en tres exemples del que podríem anomenar *historiografia tradicional*. Martí de Riquer, d'una banda, ressalta la sang freda i la crueltat amb què actua el rei Pere, ja que considera que, per al monarca, «la raó d'estat està per damunt de tot i tot ho justifica». A l'hora de valorar l'estil literari, Riquer creu que «la crònica del Cerimoniós és menys viva i pintoresca que les tres anteriors» i que «la prosa és de vegades seca i eixuta, sobretot quan la narració es fa «per jornades», o sia en forma de dietari» (1964: 482-501). Miquel Coll i Alentorn, per la seva banda, considera el text cronístic de Jaume I com un dels més rellevants de la literatura medieval catalana, tant literàriament com lingüística (1991: 141-142), i la *Crònica de Pere el Cerimoniós* inferior qualitativament a la resta de cròniques. Creu que es deu, en part, al caràcter tendencios del monarca i, perquè la crònica va ser «redactada per a justificar la política sovint tortuosa del rei Pere» (1991: 152-153). Jordi Rubió i Balaguer, al seu torn, destaca la similitud de la crònica amb la de Jaume I, ja que «adopta la mateixa forma autobiogràfica que presenta el *Llibre dels Feyts*», però remarca que «la crònica del Cerimoniós no pot tenir ja el to heroic de la del seu rebesavi. Ni la personalitat històrica del rei ni l'època no ho consentien» (2006: 126-127).

El primer motiu d'aquesta visió negativa del rei l'hem de cercar en l'emergent grup d'intel·lectuals que des dels anys trenta del segle XIX participen amb entusiasme en la construcció del nou Estat liberal espanyol, i que comencen a mostrar interès per la història del Principat. La majoria són burgesos liberals, com ara Víctor Balaguer, que posseeixen una visió del passat molt determinada: per a ells, la societat medieval, idealitzada i mitificada, s'articula a partir dels municipis dirigits per una burgesia urbana emprenedora que —i això és el més important—, havia estat capaç de limitar el poder dels reis (Sabaté, 2000-2002: 10-11). L'escenari on es produeix la topada entre el monarca i l'estament del *braç reial* (oligarquies urbanes), és el de les Corts medievals, a on un sobirà necessitat de diners a causa, en bona part, d'un estat de guerra constant, haurà de cedir a les pretensions —*llibertats*— dels burgesos per tal d'obtenir els recursos desitjats.

L'èxit de productes historiogràfics com els de Víctor Balaguer —i, de manera més modesta els dels Bofarull—, provocarà, com recorda Flocel Sabaté, que en l'imaginari col·lectiu català del segle XIX s'insereixi la idea que les Corts medievals són el *súmmum* de la identitat política del país (2009: 277). D'aquesta manera, el sistema polític català medieval es caracteritzaria per la relació contractual que s'estableix entre el país, la *terra*, i el monarca. És el que es coneix com a *pactisme*, que esdevé l'element clau de la identitat catalana, idea que serà repetida i ampliada per autors, historiadors i literats de la segona meitat del segle XIX i de tot el segle XX. Vicens Vives, per exemple, a *Notícia de Catalunya*, comenta que «El sentit pregon de la nostra societat medieval rau exactament en el pactisme, o sigui en la concepció que el pacte amb la sobirania ha de regular tota l'ordenació humana i política de la col·lectivitat» (2013: 159).

D'aquesta visió històrica, que idealitza les oligarquies urbanes com a representants de la veu de la *terra*, el rei Pere el Cerimoniós, amb una concepció del poder més prerenaixentista que no pas medieval,⁴⁶⁰ fàcilment en pot sortir perjudicat. Les acusacions que des de la historiografia romàntica es llançaran contra ell seran molt diverses: serà repetidament acusat d'ésser un monarca tirà, assassí, tendent a procediments tortuosos per derrotar els enemics, enganyador o mentider. Un monarca que reprimirà violentament les revoltes de les unions

460. «He even begins to project the image of a wily and calculating Renaissance prince with a highly-developed political conscience» (ALCHALABI, 2008: 178). Rafael TASIS arribarà a referir-se al rei Pere amb l'epítet de «maquiavèl·lic *avant la lettre*» (1980: 21).

aragonesa i valenciana, demostrant una gran brutalitat, sadisme i crueltat contra els vençuts. Per tant, per als historiadors romàntics del XIX, el rei Pere és un anorreador de les *llibertats* de la burgesia. Un monarca amb vocació autoritària que, encarna una espècie de sistema preestatal que prefigura ja les grans monarquies absolutistes de l'edat moderna.

Aquesta idea enllaça amb el segon motiu que considerem que contribueix enormement a la visió de Víctor Balaguer, els Bofarull i altres historiadors romàntics i nacionalistes que seguiran la seva estela durant els segles XIX i el XX; tot i que amb metodologies renovades, dibuixen aquest retrat fosc de Pere el Cerimoniós i remarquen el paper de Castella com a element amenaçador i possible destructor de les llibertats catalanes. És a dir, el convenciment per part d'aquests autors d'una real contraposició entre una Catalunya de tradició política «democràtica» i una Castella de tradició política autoritària.

El procés de construcció de l'Estat liberal espanyol a partir de la segona meitat del segle XIX va acompanyat d'un increment de les tensions entre els actors polítics i culturals a Catalunya, que se senten exclosos d'aquest procés, problemàtica que s'anirà intensificant a partir de la dècada de 1850 i que portarà com a conseqüència, en primer lloc l'aparició del que Angel Smith anomena un «regionalisme conflictiu» i, posteriorment, dels diversos corrents catalanistes (2019: 187). En l'àmbit cultural, la conseqüència més rellevant serà el sorgiment d'historiadors i literats que comencen a considerar Espanya i, més en concret, Castella, com la causa dels períodes decadents de la història de Catalunya i de la seva frustrada modernització.

Inevitablement, la imatge del rei Pere es veu mediatitzada per aquest debat polític i cultural. Per a Víctor Balaguer, en un exercici de simplificació que voreja perillosament la història-justificació, el motiu del caràcter cruel, irascible i despietat del rei Cerimoniós és la nefasta influència de la seva madrastra Elinor de Castella, explicació que recolliran també, ben entrat el segle XX, Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila. El monarca, suposadament de tarannà democràtic, s'hauria «contagiat» de l'esperit absolutista castellà, fet que l'hauria portat, per exemple, a reprimir les revoltes urbanes de les unions que reivindicaven les seves *llibertats*. D'altra banda, no és gens menyspreable que Pere el Cerimoniós, encara que de manera indirecta —per l'enllaç de la seva filla amb l'hereu del tron de Castella, del qual naixerà Ferran de Trastàmara (Ruiz-Domènech, 1998)— sigui el responsable d'un dels esdeveniments considerats més dramàtics i terribles per a la historiografia nacionalista catalana: el Compromís de

Casp, que comportaria l'arribada d'una nissaga castellana al tron de la Corona d'Aragó, i en conseqüència, l'inici de la decadència de la nació catalana.

La visió fatalista del Compromís⁴⁶¹ descrita per Balaguer serà recollida per la historiografia catalanista o nacionalista del segle xx, des d'Antoni Rovira i Virgili fins a Ferran Soldevila i Ramon d'Abadal, i no trobarem un canvi de paradigma interpretatiu —fet que no implica una interpretació ajustada totalment als esdeveniments històrics— fins a Jaume Vicens Vives, que no situarà Casp sota un prisma identitari a la seva *Notícia de Catalunya* (Sabaté, 2013: 78), sinó que vincularà l'esdeveniment amb la tradició pactista catalana.⁴⁶² Han transcorregut moltes dècades des dels treballs del gran renovador de la historiografia catalana —Vicens va traspasar el 1960—, i les darreres interpretacions sobre Casp dutes a terme, per exemple, per Flocel Sabaté (2013) semblen molt més ajustades a la realitat històrica.

El darrer motiu pel qual el rei Pere el Cerimoniós ha estat jutjat de manera negativa pels historiadors contemporanis, i que enllaça amb els dos anteriors, és l'error interpretatiu de la historiografia romàntica primer i nacionalista després, de tractar el text cronístic del rei com una font d'informació acurada del seu regnat, fruit d'una lectura al peu de la lletra i sense tenir en compte el context històric en el qual el rei escriu el seu testament polític. Tant la crítica literària com la historiografia contemporània han considerat aquest relat com un text històric i, en conseqüència, han pres per verídics els esdeveniments que explica el monarca, sense tenir en compte que el seu discurs està compost tant d'allò que diu i que vol que se sàpiga, com d'allò que no diu o ho fa de manera distorsionada (Puig, 2020: 48-54). És el cas de les *justícies* del monarca, que li han valgut els epítets de cruel, sàdic o despietat. Al llarg del text, el rei es presenta com un model de sobirà justicier, que castiga els revoltats o executa els traïdors. No hem d'oblidar que monarques coetanis com Pere el Cruel de Castella o Eduard III d'Anglaterra actuen de la mateixa manera amb els revoltats (Puig, 2020: 209-213).

Una de les escenes més erròniament interpretades de la crònica és aquella en què la reina Elionor de Castella expressa el seu desig que s'apliqui la pena

461. Una visió negativa del Compromís de Casp la trobem ja en historiadors il·lustrats del segle XVIII, com ara Jaume Caresmar (SABATÉ, 2013: 63).

462. «Prescindint de l'explicació d'altres processos històrics que converteixen el compromís de Casp en nus cabdal de la vida política de la Corona d'Aragó, es pot assegurar que per a l'esperit pactista català el resultat fou paradoxalment favorable» (VICENS VIVES, 2013: 165).

capital als revoltats de València, tal com hauria fet el seu germà, el rei de Castella. Immediatament és corregida pel seu marit, Alfons el Benigne, que li explica que, a diferència del poble de Castella, que està subjugat als seus reis, el d'Aragó és lliure i manté unes bones relacions amb el seu monarca (Sabaté, 2022: 327). Malgrat la insistència interpretativa de la historiografia romàntica i nacionalista de considerar aquest passatge com una contraposició clara entre les maneres democràtiques de Catalunya i Aragó i les formes autoritàries de Castella, el fet és que aquesta és la visió que pretén transmetre el rei Pere a mitjan segle XIV, quan està en guerra amb Castella i escriu el primer capítol de la crònica. Es tracta, en definitiva, de desprestigiar l'enemic. El Cerimoniós no dubtarà tampoc a reprimir els revoltats quan tingui l'oportunitat de fer-ho.

En definitiva, la lectura aïllada i literal del text cronístic ha comportat evidents errors d'interpretació i visions esbiaixades, que han convertit el rei Pere el Cerimoniós en una espècie de *bèstia negra* del sistema mític català, sobretot, si se'l compara amb el seu rebesavi Jaume I el Conqueridor. Només una lectura contextualitzada del discurs cronístic del rei permet allunyar-nos de la tòpica —i ridícula— imatge del *rei del Punyalel* per començar a copsar com vol presentar-se el monarca en el seu testament literari: un rei que constitueix l'eix del sistema monàrquic baixmedieval de la Corona d'Aragó.

BIBLIOGRAFIA

Fonts primàries

- BALAGUER, Víctor (1853). *Bellezas de la historia de Cataluña*. Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez.
- (1858). *La libertad constitucional*. Barcelona: Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas.
- (1860-1863). *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, 5 vols. Barcelona: Librería Salvador Manero.
- BOFARULL, Antoni de (1836). *Los condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su marca*, 2 vols. Barcelona, Imprenta de J. Oliveres y Monmany.
- (1846). *Hazañas y recuerdos de los catalanes, ó colección de leyendas relativas a los hechos más famosos, a las tradiciones más fundadas, y a las empresas*

- más conocidas que se encuentran en la historia de Cataluña*. Barcelona: Juan Oliveres.
- (1850). *Crónica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso o del Punyalet, escrita en lemosín por el mismo monarca, traducida al castellano y anotada por Antonio de Bofarull*. Barcelona: Imprenta de Alberto Frexas.
- (1876-1878). *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, 9 vols. Barcelona: Juan Aleu y Fugarull.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1922-1934). *Història nacional de Catalunya*, 8 vols. Barcelona: Pàtria.
- SOLDEVILA, Ferran (1925). «El centenari de Víctor Balaguer». *Revista de Catalunya*, núm. 7, p. 59-61.
- (1934-1935). *Història de Catalunya*, 3 vols. Barcelona: Alpha.
- (1995). *El Compromís de Casp (resposta al Sr. Menéndez Pidal)*, Barcelona: Rafael Dalmau (1a ed., 1965).
- [ed.] (2014). *Crònica de Pere III el Cerimoniós* [BRUGUERA, Jordi, revisió filològica; FERRER MALLOL, Maria Teresa, revisió històrica], Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SOLDEVILA, Ferran; VALLS I TABERNER, Ferran (2014), *Història de Catalunya* [6a ed.; 1a ed. de 1922]. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Fonts secundàries

- ABADAL, Ramon d' (1967). «Pròleg». A: VICENS VIVES, Jaume, *Obra dispersa*. Barcelona: Vicens Vives, p. III-XIV.
- (1987). *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62 (1a ed., pòstuma 1972) [ed. original en castellà de 1966]
- ALCHALABI, Frédéric (2008). «A Chronicler King: Rewriting History and the Quest for Image in the Catalan Chronicle of Peter III (1319-1336 / 1387)». *Imago Temporis*, núm. 2, p. 177-189.
- ANGUERA, Pere (2000). *Els precedents del catalanisme. Catalanitat i anticentrisme (1808-1868)*. Barcelona: Empúries.
- (2001). «Espanolismo y catalanidad en la historiografía catalana decimonónica». *Hispania*, núm. 209, p. 907-931.

- ARCHILÉS, Ferran (2014). «L'estudi de la nació i el nacionalisme». A: ARCHILÉS, Ferran [ed.]. *La persistència de la nació. Estudis sobre nacionalisme*. Catarroja i València: Universitat de València i Afers, p. 9-43.
- AURELL, Jaume (2000a). «Historiadores 'románticos' e historiadores 'científicos' en la historiografía catalana contemporánea: nacionalismo historiográfico y revisionismo generacional». *Memoria y civilización*, núm. 3, p. 237-273.
- (2000b). «Historiografía y nacionalismo en la Cataluña contemporánea, 1830 - 1960». A: ÁLVAREZ, Amparo [et al.]. *El siglo XX: balance y perspectivas: V Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*. València: Fundación Cañada Blanch, p. 7-18.
- (2001). «La formación del imaginario histórico del nacionalismo catalán, de la Renaixença al Noucentisme (1830-1930)». *Historia contemporánea*, núm. 22, p. 257-288.
- (2011). «La historiografía sobre Jaume I». A: FERRER MALLOL, Maria Teresa [ed.]. *Jaume I: commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Vol. 1, p. 707-714.
- (2022). «Cronística medieval y conocimiento histórico». A: LÓPEZ OJEDA, Esther [coord.]. *Escribir la historia. Crónicas y relato en la Edad Media*, Logronyo: Instituto de Estudios Riojanos, p. 399-413.
- BARCELÓ, Miquel; DE RIQUER, Borja i UCELAY DA-CAL, Enric (1982). «Sobre la historiografía catalana». *L'Avenç*, núm. 50, p. 68-73.
- BAYDAL, Vicent (2011). «A figura de Francisc de Vinatea no reino de València. Da crônica real aos documentos arquivísticos (1331-1332)». *Mirabilia*, núm. 13, p. 214-237.
- (2013). *Els orígens de la revolta de la Unió al Regne de València (1330-1348)*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- (2015). «Los orígenes historiográficos del concepto de «pactismo»». *Historia y política*, núm. 34, p. 269-295.
- BELenguER, Ernest (2015). *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319-1387)*. Lleida: Pagès Editors.
- BURKE, Peter (1994). *La Revolución historiográfica francesa: la escuela de los Annales (1929-1989)*. Barcelona: Gedisa.
- CAO, David (2015). «Catalunya. Consciència diferencial i identitat col·lectiva a la primera meitat del vuit-cents. Algunes notes i consideracions». A: SABATÉ, Flocel [dir.]. *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 105-117.

- CAO, David; CATTINI, Giovanni (2014). «La cultura del constitucionalisme i els intel·lectuals catalans del Vuit-Cents». *Afers: fulls de recerca i pensament*, núm. 77, p. 173-193.
- CASASSAS, Jordi (1978). «La configuració del sector 'intel·lectual'-professional a la Catalunya de la Restauració». *Recerques*, núm. 8, p. 103-131.
- [coord.] (1999). *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic.
- CATTINI, Giovanni (2015). «L'eclosió i la politització d'una identitat catalana diferencial (1860-1898)». A: SABATÉ, Flocel [dir.]. *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 119-132.
- COLL I ALENTORN, Miquel (1991). *Historiografia*. Barcelona: Curial; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FELIU, Gaspar (2011). «Ramon d'Abadal: la tenacitat en el treball de base». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 22, p. 157-183.
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2006-2007). «Un periodo crucial en la construcción del medievalismo en Cataluña: de «La Historia de Cataluña y la Corona de Aragón» de Víctor Balaguer (1863), a «Los orígenes de la revolución catalana» de Jaime VICENS VIVES (1957)». *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, núm. 27-28, p. 209-238.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa (1987). «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. 63, p. 445-508.
- (2005). *Entre la paz y la guerra. La Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*. Barcelona: CSIC.
- FONTANA, Josep (1987). «Ciència històrica i consciència nacional catalana». *L'Avenç*, núm. 100, p. 70-76.
- (1988). *La fi de l'Antic Règim i la industrialització: 1787-1868*. A: VILAR, Pierre [dir.]. *Història de Catalunya*. Vol. V. Barcelona: Edicions 62.
- (1996). «Els historiadors romàntics». *L'Avenç*, núm. 200, p. 10-11.
- (1997). «El romanticisme i la formació d'una història nacional catalana». A: JORBA, Manuel; TAYADELLA, Antònia i COMAS, Montserrat [eds.]. *El segle romàntic. Actes del col·loqui sobre el Romanticisme*, Vilanova i la Geltrú: Biblioteca Museu Víctor Balaguer, p. 539-549.
- FRADERA, Josep Maria (1990). «El passat com a present (la historiografia catalana de la revolució liberal a la Renaixença)». *Recerques*, núm. 23, p. 53-71.
- (1992). *Cultura nacional en una societat dividida*. Barcelona: Curial.

- (2000). «La política liberal y el descubrimiento de una identidad distintiva para Cataluña, 1835-1865». *Hispania*, núm. 205, p. 673-702.
- GHANIME, Albert (2012). «Apunts i reflexions al voltant dels referents medievals en la política catalana de la primera meitat del segle XIX» A: SABATÉ, Flocel [coord.]. *L'edat mitjana. Món real i espai imaginat*. Catarroja i Barcelona: Afers, p. 205-215.
- (2016). «La *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* de Víctor Balaguer, aportacions i reflexions per a una contextualització». *Cercles: revista d'història cultural*, núm. 19, p. 261-304.
- GINEBRA, Jordi (1988). *Antoni de Bofarull i la Renaixença*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs i Lleida: Pagès.
- GRAU, Ramon (1992). «Positivisme». A: MESTRE, Jesús [dir.]. *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 842-844.
- (1992). «Neoromanticisme», A: MESTRE, Jesús [dir.]. *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 733-735.
- (1995). «L'aportació dels historiadors romàntics». A: GABRIEL, Pere. *Història de la cultura catalana. Vol. IV, Romanticisme i Renaixença (1800-1860)*. Barcelona: Edicions 62, p. 221-248.
- (1996). «Joan Fiveller, Ferran I i les imposicions municipals de Barcelona. Repàs a un mite històric». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 2/3, p. 53-99.
- (1999). «La historiografia: a la recerca de l'emoció patriòtica». A: FONTBONA, Francesc; JORBA, Manuel [eds.]. *El romanticisme a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, p. 47-51.
- (2001). «Víctor Balaguer i la cultura històrica dels saltataulells». *L'Avenç*, núm. 262, p. 27-35.
- (2002). «El pensament històric de la dinastia Bofarull». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 6, p. 121-138.
- (2004a). «La historiografia del romanticisme (de Pròsper de Bofarull a Víctor Balaguer)». A: BALCELLS, Albert [ed.]. *Història de la historiografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 141-160.
- (2004b). «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer». A: COMAS, Montserrat [ed.]. *Víctor Balaguer i el seu temps*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 41-68.
- (2006). *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, col·l. «Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona», núm. 8.

- HINA, Horst (1986). *Castilla y Cataluña en el debate cultural (1714-1939)*. Barcelona: Península.
- LE GOFF, Jacques (2016). *¿Realmente es necesario cortar la historia en rebanadas?* Ciutat de Mèxic: Fondo de Cultura Económica [1ª ed., en francès 2014].
- MARFANY, Joan-Lluís (2003). «En pro d'una revisió radical de la Renaixença». A: *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 635-656.
- (2017). *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*. Barcelona: Edicions 62.
- (2018). «La vida literària i la literatura catalana de la crisi de l'Antic Règim a l'ordre liberal». A: CASSANY, Enric; DOMINGO, Josep Maria. *Història de la literatura catalana. Dirigida per Àlex Broch*. Vol. 5. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Bàrcino i Ajuntament de Barcelona, p. 17-62.
- MARTÍN, José Luis (1991). «La actividad de las Cortes Catalanas en el siglo XIV». A: *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, p. 146-151.
- PUIG, Gerard (2020). *El rei Pere el Cerimoniós i els seus llibres. Les cròniques i la biblioteca de Poblet*. Tesi doctoral inèdita. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- PUJOL, Enric (1993). *El descrèdit de la història*. Girona: Llibres del Segle.
- (1995). *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Catarroja-Barcelona: Afers.
- (1996). «Fi de segle i avenç científic. La historiografia catalana a la fi del Vuit-Cents». *El Contemporani*, núm. 10, p. 32-37.
- (1998). «La historiografia noucentista. Assaig de definició». *El Contemporani*, núm. 14, p. 36-43.
- (1999). «Els historiadors republicans d'esquerra. L'equip intel·lectual de la Generalitat republicana (1931-1936)». *El Contemporani*, núm. 18, p. 29-35.
- (2000). *Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps (1894-1971)*. Barcelona: Tesi doctoral de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- RIQUER, Borja de (2001). «La crisis del 98 y la irrupción del catalanismo en la política española». A: RIQUER, Borja de, *Escolta, España. La cuestión catalana en la época liberal*. Madrid: Marcial Pons, p. 185-203.

- RIQUER, Martí de (1964). *Història de la Literatura Catalana. Part Antiga*. Vol I. p. 394-501. Barcelona: Ariel.
- RUBIÓ I BALAGUER, Jordi (1962). «La Renaixença». A: ABADAL, Ramon d'[et al.], *Moments crucials de la història de Catalunya*. Barcelona: Vicens Vives, p. 287-327.
- (2006). «Les quatre grans cròniques». A: RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 112-148 [1ª ed., 1984].
- (1913). «La escuela histórica catalana». A: *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción del Dr. Cosme Parpal y Marqués*. Barcelona: Casa de Caridad, p. 91-142.
- RUIZ-DOMÈNECH, José Enrique (1998). «Leonor de Aragón, una catalana en Castilla. Consideraciones sobre la repetición en la historia». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 46, p. 93-11.
- SABATÉ, Flocel (1997). «La Edad Media en nuestro presente». *Íber: didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*, núm. 14, p. 23-36.
- (2000-2002). «Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm 13, p. 6-75.
- (2009). «Estamentos, soberanía y modelo político en la Cataluña bajo-medieval». *Aragón en la Edad Media*, núm. 21, p. 245-278.
- (2013). «Per què hi ha haver un Compromís de Casp?». A: BELLVESER, Ricard [coord.]. *Els valencians en el Compromís de Casp i en el Cisma d'Occident*. València: Diputació de València. Institució Alfons el Magnànim, p. 45-119.
- (2015). «L'origen medieval de la identitat catalana». A: SABATÉ, Flocel [dir.]. *Anàlisi històrica de la identitat catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 19-47.
- (2016). «L'abus de pouvoir dans la Couronne d'Aragon (XIIIe-XIVe siècles): pathologie, corruption, stratégie ou modèle?». A: GILLI, Patrick [dir.]. *La pathologie du pouvoir: vices, crimes et délites des gouvernants. Anti-quité, Moyen Âge, époque moderne*. Leiden i Boston: Brill, p. 293-320.
- (2022). «Las crónicas medievales catalanas en la legitimación del poder regio». A: LÓPEZ OJEDA, Esther [coord.]. *Escribir la historia. Crónicas y relato en la Edad Media*. Logronyo: Instituto de Estudios Riojanos, p. 295-330.

- SERRA, Eva (1989). «Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents». *Revista de Catalunya. Segona època*, núm. 26, p. 29-46.
- (2008). «La historiografia catalana: del segle XIX a la Segona República». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 19, p. 249-257.
- SMITH, Angel (2013). «Regionalismo y nacionalismo en los relatos historicistas de la Renaixença catalana (1833-1865)». A: GABRIEL, Pere; POMÉS, Jordi i FERNÁNDEZ, Francisco [eds.]. *«España Res publica»: nacionalización española e identidades en conflicto (siglos XIX y XX)*. Granada: Comares, p. 101-112.
- (2019). *Los orígenes del nacionalismo catalán (1770-1898)*. Madrid: Marcial Pons.
- SOBREQUÉS, Jaume (1990). «Les històries generals de Catalunya en el període històric de la Renaixença i el romanticisme (segle XIX)». A: NADAL, Joaquim [et al.]. *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 19-35.
- (1997). *Història Contemporània de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Columna.
- SUNYER, Magí (2006). *Els mites nacionals catalans*. Vic: Eumo, Societat Verdaguer.
- (2015). *Mites per a una nació. De Guifré el Pelós a l'Onze de Setembre*. Vic: Eumo.
- TASIS, Rafael (1980). *Pere el Cerimoniós i els seus fills*. Barcelona: Vicens Vives [1a ed., 1957]
- VALDEÓN, Julio (1991). «Las Cortes de Castilla en la época medieval». A: *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional (28, 29 i 30 d'abril de 1988)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, p. 146-151.
- VICENS VIVES, Jaume (1967). «Ferran II, alliberador dels pagesos catalans». A: VICENS VIVES, Jaume. *Obra dispersa. Catalunya ahir i avui*. Barcelona: Vicens Vives, p. 340-343. [original aparegut a *La Publicitat* el 25 d'agost de 1935]
- (1980). «Els Catalans en el segle XIX». A: VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i polítics (segle XIX)*, 3a. ed. Barcelona: Vicens Vives, p. 7-306.
- *Notícia de Catalunya*. Barcelona: RBA La Magrana. [1a ed., 1954]
- VILANOVA, Francesc (1996). *Ramon d'Abadal: entre la història i la política (1888-1970)*. Lleida: Pagès.

- VILAR, Pierre (1973). «Ocupació i resistència durant la Guerra Gran i en temps de Napoleó». A: VILAR, Pierre. *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*. Barcelona: Curial, p. 93-131.
- (2018). *Cataluña en la España Moderna*. 2 vols. Barcelona: Crítica. [1a ed. en català en 5 vols. el 1964-1968; 1^a ed. en francès el 1962].